

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Slav 8238.83.6

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

Slav 8238.83.6

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

STARČEVIĆ
NEKOLIKE
USPOMENE

OD

DRA A. STARČEVIĆA.

„Pauvres aveugles que nous sommes !
Ciel, démasque les imposteurs,
Et force leurs barbars cœurs
À s'ouvrir aux regards des hommes.”

J. J. Rousseau.

1213057A

3418092H

NEKOLIKE U SPOMENE

OD

DR. A. STARČEVIĆA.

*„Pauvres aveugles que nous sommes !
Ciel , demasque les imposteurs ,
Et force leurs barbars coeurs
A s' ouvrir aux regards des hommes.“*

J. J. Rousseau.

ZAGREB

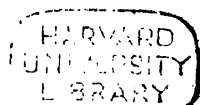
TISAK NARODNE TISKARNE.

1870

~~XPA 3344~~

Slav 8238.83.6

✓

53*10

D $\frac{726}{1948}$

Sveučilišna knjižnica
U ZAGREBU
ZAMJENA

I

Za Ilirstva nebiaše druga nego da budeš Ilir ili Magjaron. Reći da si Hrvat, znamenova da si Magjaron. Rodjen Magjar, rodjen u Ungarii, ter samo za vreme pribivajuć u Hrvatskoj, ako si rekao da si Magjar, to je nosilo da si Magjaron. Samo u tu jednu stranku, u Ilire ili u Magjarone, morao je kod nas svatko spadati. O redkih koji se braniše proti tomu razredjivanju ljudi, ili nehtedoše u nijedan taj razred brojeni biti, o tih biaše sud da su habi-kruhi, prosvetljeni zvahu ih fruges consumere nati, a javno mnjenje govoraše skladno, da su austrianski špioni.

Dolnje Posavje imadiaše u Ilirstvu svoje sjajne zastupnike. Imena Stefana Marjanovića, Mate Topalovića, Jure Tordinca, ugodna su njihovim veršnjakom i danas.

Koji poznavahu današnjega biskupa djakovačkoga, bez-da njega i bez-da se na njega hvališe, zvahu ga Jozom Strosmajerom. Toga Joze Strosmajera, ni djakom, ni učiteljem djakovačkim, nebiaše medju Iliri ni medju Magjaroni. Koja redkost, koje čudo! U onoj slobodi, uz onaj bujni život, da se ni mladić, djak, ni muž neodvisan, nezauzme za nijednu stranku, za nijednu radnju! Skupštine, sastanci, pravdanja, tučnje, kortešovanja, pevanja, piskaranja: eto svega; ali u tomu ni kod toga neima Joze Strosmajera.

Negdi god. 1846—7. izprazni se mesto učitelja iz drugoga dela dogmatike na peštanskom sveučilištu. Joza Strosmajer biaše medju nadtecatelji za ovo mesto, i on načini izpit tako dobro kako se je od mlada čoveka samo moglo očekivati. Jer što može mladić? Ništa drugo nego naučiti se, zapamtiti ono, što su drugi napisali, pak u svoje vreme i na svojem mestu, kazati ono i onako. Ali koja je razlika medju ovim i onim znanjem, koje se dobiva vlastitim iztraživanjem i razmišljanjem! Ovo, da tako rečem vlastito, pravo znanje,

nije moguće, razložno od mladića iskati, nego je dosta ako on pokaže volju i ljubav za znanost.

Time nebiaše zadovoljan pervostolnik Ungarie, nego htjede imati učiteljem čoveka, koj temeljitie zna i dogmatiku, i magjarski jezik, i drugih stvarih, čoveka koj imadiaše ne samo u školi recitirati, nego i van škole rečju, ponašanjem i perom braniti katolicizam proti napredujućemu protestantizmu, liberalizmu. U tu sverhu postade na onomu stolcu učiteljem Hovanyi.

Učitelj fakulteta bogoslovnoga na onom sveučilištu imadiaše plaće sa svimi prihodi kakovih 1500 for. na godinu. Ta svota, ako razmotriš dražinju življenja i množinu potrebah, koje nije moguće ukloniti, vrediaše u Pešti manje nego u Djakovu 3-400 for. K tomu tudji svet, nikoga svoga. To nebiaše kako u vreme Vučetića i još Jurjevića, kad-no latinski jezik veza i sjedinjiva svu inteligenciju, ter si iz Zagreba u Peštu, ili povratno, išao kao po Hervatskoj ili Ungarii, iz mesta u mesto. Sada Ungaria biaše samo magjarska, i u njoj vrediaše sam Magjar. Joza Strosmajer neznadiaše magjarski.

Svetjenici, učitelji u sveučilištu, imadiahu za se, dobivahu nekoliko kanonikata varadinska. Nego za dobiti to mesto, morao si pokazati mnogo i velikih zaslugah, i te ne za narod ni za slobodu. Stoga najverstnii učitelji, najplemenitii muži, ostariše, onemogoše na učiteljskih stolicah.

Dakle, je-li bila vertoglavica svladala g. Jozu Strosmajera, da je on bez koristi, bez potrebe, bez nade, išao, t. j. hteo ići u Peštu, stradati, terpit, propadati i propasti, ili se je već onda hteo pomagjariti, ter kao Magjar sakupljati zasluge po Ungarii za Magjare ili za otčinsku Austriu?

Malo prie onoga mesta u Pešti, biaše prazno mesto akademičkoga propovednika u Zagrebu. Tu, godišnja plaća bez drugih dohodakah biaše 800 for., tu se mogaše spojiti podravnateljstvo u konviktu sa stanom, hranom, dvorbom i t. d., i plaćom od 2-300 for. A i bez ovoga, 800 for. u Zagrebu, vrediaše više, nego 2400 for. u Pešti. Tu si u domovini, tu možeš i prijatelja steći, tu si i vidjenii nego u Pešti.

Nisi time zadovoljan, nego se dižeš na više? Dobro. Kako je negda Šrot, iz propovednika akademičkoga, uz biskupa Alagovića do-

gnao do biškopie, tako, pače još sigurnie, može verstan muž oz jednoga Haulika napredovati. Na ovomu nadtečaju nebiaše Joze Strosmajera.

U ono doba, onim svojim ponašanjem pokaza Joza Strosmajer, da on neima čutenja o domovini, o zavičaju, o narodu, o prijateljstvu, da će on iz gotova dobra, negledajuć na ništo drugo, svaki čas udarili onamo, gde se bude boljemu nadao: on pokaza, da je bez onoga presvetoga čutenja, koje žive u plemenitih srcih, ter iz kojega se radja i hrani otačbeničtvo.

U to namesti biškop Kuković Jozu Strosmajera dvorskim kapelanom u Beču.

Ni tamo nebiaše njega kod Ilirah, ni kod Magjaronah, ni kod Magjarah. Naravski, razumeva se samo od sebe, da njega nebiaše nigde javno. Kaživahu, da on biaše glasonošom medju stanovitom bečkom družbom i medju Jelačićem banom. Dakle, dobi-li on djakovačku biškupiu za nadarje svojih prošlih zaslugah, ili za zalog, za jemstvo, da će, kad uztreba, nastaviti delo Jelačića bana?

Tada stopervo, god. 1851. kako i Jelačić ban, postade i g. biškop Strosmajer članom „matice ilirske“. To on učini u ono vreme, kad-no se na Ilirizmu osovi sužanjstvo naroda hervatskoga, kad-no narod hervatski baci prokletstvo na Ilirstvo i na Jelačića bana; kad-no Austria htede Ilirizam u život povratiti; kad-no nemogav to učiniti ni ona, ni Jelačić ban, ni g. biškop Strosmajer, ovo trojstvo naumi Ilirizam nadomestiti Jugoslavizmom i Hervato-Serbizmom; kad-no tim čedom, koja imadiahu Hervatom poslednji udarac dati, i g. biškop Strosmajer biaše i otcem i kumom.

Za despotizma nastojahu otačbenici, da se mladići, koliko je moguće, dobro odgoje i izuče, i da se nepuste u službe despocie. Samo tako biaše moguće zabraniti da nepropadne celo pokolenje, rodjeno i odgojeno u sužanjstvu, samo tako dalo se je umanjiti prokletstvo, koje se leže iz sužanjstva, ter narode na desetke, na stotine godinah razlače.

U tu sverhu, osobito biškupi Ungarie, koje stipendie razdeliše, koje ustanoviše, utemeljiše, kakovimi radnjami uzderžaše književnike neodvisne, udaljene od duha sužanjstva!

Ni u tih stvarih nije se znalo za g. biškupa Strosmajera.

Dakle, kad-no g. 1860. vidiše toga g. biškupa Strosmajera pozvana u rajsratu; u banskih konferenciah; virovitičkim županom, po

Zagrebu pripravljati gostjenja i svetčanosti, tu poznanu meku Austrie; davati na desetke tisućah forintih za jugoslavenske osnove i težnje; dakle to sve gledajuć i setjajuć se prošlosti: što moradiahu misliti muži razumni?

II

God. 1839—40. biaše g. Ivan Mažuranić namestnim učiteljem u VI., a ja djakom u III. razredu gimnazie zagrebačke. Oba biasmo vatreni Iliri, nego gde biaše tučnje ili pogibeli, nesetjam se da-li i on biaše. Starii od mene desetak godina, g. I. Mažuranić pisa na sav mah, a ja čitah, učih se na pamet sve ilirske spise svom žestinom zanešena mladića.

Pesme g. I. Mažuranića hvaliaše ilirsko občinstvo, nego mene se one neprimaše. To je sve, što mogu reći za ono doba, kad-no mladost i znanje nedavaju snagu za suditi, nego samo serdce za čutiti. Kasnie učiniše mi se njegove pesme u „Danici“ šuplje, okorne; dva pevanja u Gunduliću dopadoše mi se za neizkazati. Nemogoh se izčuditi, kako je pesnik, vezan tudjom, Gundulićevom osnovom, tudjim, njegovim duhom, itako svladao sve teškoće, tako da je pretežno razabrati njegova pevanja od Gundulićevih. I Gundulić bo ima više čutenjah i slikah nego mislih, i on pesničkoj meri, pesničkomu broju žrtvuje mnogo, na štetu kratkoće, bistrine, snage. — „Čengićkinja“ biaše i ostade mi sablazan. Herdja, koja sama mogaše si dati zadovoljštinu, da bude imala isto čovečnosti, ta se herdja krade i mami Cernogorce, neka idu iz potaje ubiti jednoga čoveka. Na to gnjusno delo diže se pod izbor stotina Cernogoracah, i ojačaju se svetotajstvi vere, pričestju, šuljaju se ter iz zasede srećno ubiju toga čoveka. Moguće da bi i Cigani što takova učinili, nu nije moguće, da se oni nebi stidili to ikomu kazati. O tomu je „Čengićkinja“. — „Hervati Magjaron“ po svojoj naravi moradiaše biti pamflet, spis najteži, jer mora biti u svih točkah podpun. A u onomu spisu neima ni traga duha Lamennaisa ni Cormenina, nego je k svoj herdji, i jezik tako raztezan i blezgav, da se nemože hvatati osim možda pohervatjenih Ciganah i drugih barbarah po Hervatskoj.

Skoro nemoguće biaše do god. 1848., da g. I. Mažuranić razvije i pokaže svoj politički značaj, političko znanje. Magjari biahu svu

inteligenciju, u javnu pravu, izjednačili plemstvu, nu u Hrvatskoj se je za to malo ili nimalo u životu znalo. Neplemić, g. I. Mažuranić neimadiaše pravo mesto ni u skupštinah, ni u saborih, a pisati biaše malo lakše nego za gospodovanja Austrie. Velim uz cenzuru da malo lakše, jer napisao si što si hteo, cenzor je propustio, što je on hteo, time biaše stvar gotova: nisi imao troška ni druge neprilike.

Nu g. I. Mažuraniću kod mnogih malo služi za preporuku da je, mlad i na glasu kao otvorene glave odvjetnik, primio službicu kod grada, gde-no ju, osobito u ono doba, tražiahu, dobivahu i primahu samo onakovi ljudi, koji nebiahu za drugo ništa, nego samo za živeti. Poslie g. 1848. još je cernje po javni značaj g. I. Mažuranića, što je išao iz Hrvatske, kao pouzdanik Austrie, s ljudmi, u koje ni jedan Hrvat nije imao ni iskru vere; što je, bivši odvjetnikom s nešto glavnice, iskao službicu od neprijatelja svoje domovine, službicu upravo proti svojoj domovini; što je Austria izmedju svih Hrvatah, samu njemu poverila višja službicu kod državna odvjetništva, službu, koja je u despocii najomraženia i najodurnia; što je on tu službu primio, i nje se pokazao dostojna progonec gg. Bogovića i Filipovića.

Nekada mogao si na g. I. Mažuraniću opaziti dve bilege, prirodjene svakomu čoveku, nu redko da su obe oštro izražene. Te su bilege: g. I. Mažuranić oholio bi se, kad bi imao na što, i: njemu se posao neljubi. Ako se ostan ponosa dostojno razvije, a bolest lenosti radnjom nadvlada: eto ti za sigurno velika, plemenita muža. Zanimari-li se onaj ostan, uzderži-li se ova bolest, eto ti najherdjavięga čoveka. Žive-li ostan uz živu lenost, eto ti gotova čoveka, berza na svako zlo, neverstna za nikakovo stradanje, za nikakovu veličinu. Ako je lenost svladana, uz svladan ostan ponosa, eto nečesa, što neznam kerstiti, nego posve izgleda poput suznja, eto čoveka, koj radi, samo da radi, eto žive makine. Kako je poslie god. 1848. s ponosom, kako li s lenostju g. I. Mažuranića? to ja neznadoh.

Tako, dakle, u značaju g. I. Mažuranića književnika nenadjoh ništa uzvišena, ništa veličanstvena; u značaju njega državnika neznadoh ništa neobično dobra ni zla.

Došav na Reku, opazih, da izuzev gg. Vončinu i Zmajića, i rodjake, medju svimi stanovnici županie, ja još najviše deržim do g. I. Mažuranića. Bez dvojbe oyo pućanstvo nesudiaše po „Čengićkinji“ ni po službah, nego po komu ili čemu tretjemu, ter g. I. Mažuranić tu biaše

nekriv i neđužan. Ta razlika, drugde prevelike cene, ovde nevrediaše ništa. Jer za g. Mažuranića nebiaše u županii ljubavi ni što-
vanja, ni priklonosti, a upravo toga se je htelo.

Za buduće bo poklisare iz obsega županie rečke budu od stanovite strane predloženi: Bužan, g. I. Mažuranić, i još jedan koj žive, stari domorodac, novi rodoljub. Na ta imena biaše mermljanja, nad onim Mažuranića biaše i podsmehavanja dervena.

Iz onoga predloga ja zaključih, da g. I. Mažuranić želi biti izabran za poklisara, i to u županii rečkoj. Gde i kako da ga prokriomčarimo? Sva su mesta zauzeta, i još ostaje sam Vinodol. Ali u Vinodolu je njegovo ime najvećma omraženo; kotarski sudac Mudrovčić derži do g. I. Mažuranića koliko i ja.

Ali zašto kriomčariti ga, zašto nepristati javno uz gg. Vončinu i Zmajića? Zato, jer stvar, za koju se ova gg. zauzimahu, biaše smatrana nečistom, a ja nemogoh jamčiti, da će g. I. Mažuranić svoje poklisarstvo upotrebiti onako kako to narod želi, kako je pravo i po domovinu koristno. Po gg. Vončini i Zmajiću bio bi i on propao.

Dakle stvar razložim mojemu prijatelju Mudrovčiću: ovde se neradi o nami ni o g. I. Mažuraniću, nego o Hrvatskoj; Austria pozna g. I. Mažuranića još bolje nego mi, ona ga prezire kao prosta beamtera, koj skače za koru kruha; ona ga je učinila načelnikom naše vlade, jer su joj ga pravi Švabe kao pravoga Švabu preporučili i jer su ga hrvatski Švabe proglasili demokratom, liberalcem, učenjakom, rečju, čovekom puka, koj čovek da će moći Beču premnogo pokoristiti. Ako župania, u kojoj je rođen, nepokaže, da do njega derži, naravska je stvar, da će ga Austria još većma prezirati, i time da on neće moći učiniti ni ono malo dobra što ga možda želi. K tomu moguće je, da naš sud o tomu čoveku, nekada temeljit, već danas temeljit nije, jer možda je on morao poniziti se, služiti, pretvarati se do sada; možda je sužnjevanje desetak godina iz njega iztesalo štogod čoveka; možda ga je dirnulo nastojanje Beča, koj ga prie Solferina htede, kako glas nosiaše, pod izlikom, da je šenuo s pameti, baciti u ludnicu ili barem u penziu. Na nikakav način nevalja bez težkih razlogah čoveka obsuditi ni zabaciti, i ako je obsudjen, treba mu dati priliku, da se popravi i pokaže.

Mudrovčić mi odgovori, da on s nekim u zavadnji, javno ne može ništa raditi za taj izbor, proti kojemu da će nemalo svatko biti.

Ja mu odvratib, da javno niti nesmi raditi, jer da nesmi obružiti sebe ni mene, nesmi pokazati, kao da mi deržimo do čoveka, do kojega političke vrednosti nitko nederži; naputih ga, neka stvar poveri pametnim ljudem, neka ljude uputi, da ja, do kojega se je premnogo deržalo, proti tomu izboru neimam ništa, pače da će mi i drag biti; neka za dokaz, da ja privoljujem, pusti mene izabrati za namestnika g. I. Mažuranića. Zaključih s opazkom, da će akciu započeti gg. Vončina i Zmajić, i da stvar bude već time napredovati, što joj se mi nećemo protiviti. Tako ćemo, rekoh, osebnosti podložiti načelu, izveršiti ćemo sveto deržanstvo otačbenikah; g. I. Mažuranić možda bude imati toliko razuma, da oceni to naše poniženje, ter će, ako bude još gde izabran, zahvaliti se na izboru vinodolskom.

Plemeniti Mudrovčić izverši stvar kako valja.

Ja obrekoh i dadoh ruku kot. sudcu Muževiću, da će njegov, grobničko-hreljinski kotar zastupati. Taj je kotar uvela županijska skupština, u naputku za preuredjenje municipiah njega neima. A županijski poklisari odmereni su po kotarih naputka. U neizvestnosti da-li će sabor potverđiti taj kotar i, dosledno, njegova poklisara, ja neodoh na sabor, nego čekah, da se ono pitanje reši. Županijski poklisari imadiahu prositi za ono potverđenje. U saborskom dnevniku stoji, da na 26. travnja povede o tomu reč g. Jakovčić, poklisar iz Bakarštine. Tom prigodom reče g. Vončina, da je on o tomu predmetu predao prošnju, koju u ostalom nitko nije vidio. Isti dan odreče se g. I. Mažuranić poklisarstva, što mu ga je poverila občina Cvetkovićah, a priderža poklisarstvo vinodolsko.

Za toga mnogi raznašahu, nekoji i verovahu, da gg. I. Mažuranić i biskup Strosmajer gledaju mene iztisluti iz sabora, bolje rekuć, nedati mi u sabor. Ali kako ćeš s timi glasovi sljubiti ovu obstojnost: na jednom dobijem od gg. M. Hervata i Zmajića berzobjavnih pozivah, koji me kao o glavu, odmah, iz stopah vuku u Zagreb? *

III

U Zagrebu naleti me g. Žuvić i potuži se na g. Vebera porad nekakove prepirke, o kojoj ništa nisam znao. Tu mi se učini, kao da ima u saboru stranakah i medju njimi razjarenosti.

Sumnjaš o strankah u Hrvatskoj, u saboru? Sumnjam, i to tako, da nagibljem verovati, da ih neima.

Odišav na Reku, ja ostavih u Zagrebu, u inteligencii osobito, samo jednu, svezi s „bratjom Magjari“ posve prijaznu stranku. Odmah poslie Solferina nemalo sve zavapi za „bratjom Magjari“. Magjarska nošnja, magjarski pozdravi, magjarski plesi, toljage magjarskih juhászah, neotesanost, divljačina magjarskih kanászah, to se sve udomi u Zagrebu. Magjarsko društvo bude dovučeno, za da magjarski predstavlja u zagrebačkom kazalištu, ter za toga nisi drugo čuo, van kako je magjarski jezik junački i umiljat, i kako su „bratja Magjari“ daleko doperli u kazališnoj umetnosti. G. I. Kukuljević biaše dan i noć bez plaće Cicerone g. Podmanickiu i njegovim drugovom Magjarom, donesavšim u Zagreb novacah „za obraniti Hrvate od smerti glada“. Na vapaj domorodacah starih, sada rodoljubah, izdade g. Levin Rauch magjarske zakone od god 1848., zakone, poradi kojih kerv prolivasmo i unesrećismo nas i Magjare. Ti zakoni budu proglašeni „jedinim spasom“. To izdanje bude u času razgrabljeno. G. Levin Rauch nebiaše dosta vatreno zauzet za svezu s „bratjom Magjari“. S toga „poštenjaci, narodnjaci, rodoljubi“, gg. I. Kukuljević, I. Mažuranić, Vukotinović, Prica, Bogović, zabacuju g. L. Raucha, i dogovaraju se s g. J. Jan-kovićem, kako da se Hrvatska sveže s „bratjom Magjari“. Kod obnove u županii zagrebačkoj „bratja Magjaroni“ moradiahu oprostiti, što je većina demokratička za pervoga podžupana izabrala neplemića, a plemića za drugoga. Nekoliko mladićah i muževah, medju ovimi bih i ja, dakle nekoliko nas, koji nebesnismo nego motrismo ljude i stvari, mi biasmo „prokleti Švabe, koje treba na prvi stup povešati“. Slika koja predstavlja ungarsku krunu, i pod njom Hrvata i Magjara, ta slika s podpisom: „pod ungarskom krunom kao s bratom, rukuje se Magjar sa Hrvatom“, biaše od „narodnjakah“ u tisućah komadah deljena.

Mogu li verovati, da se to stanje, ta sloga, to jedinstvo, od jučer, to jest od sveršetka veljače do sveršetka travnja, promenilo u protivno? I to, bez-da se je u izvanjskom svetu isto promenilo, bez-da je o toj promeni isto doperlo u javnost?

I sbilja, kakova bi bila ta nova, ta razkolnička, ta vezu s „bratjom Magjari“ neprijazna stranka?

Austrianska? Je-li moguće, da je tko, makar neznao ništa o prošlosti, koju imamo od Austrie, je-li, velim, moguće, da je tko za-

boravio jučerašnje barbarsko tlačenje, deranje, progonenje, koja ter-pismo od Austrije? Ono jučerašnje vreme, kad-no seljanin hrvatski moradiaše na ure hoda tražiti tumača, za doznati, što mu ferman austrijski zapoveda? Ono vreme jučerašnje, kad-no se barbari po Zagrebu sgledavahu nad hrvatskom rečju, ter ju smatrahu za znak, za dokaz bune, veleizdaje? Ono jučerašnje vreme, kad-no austrijski žandari u Zagrebu na nekoliko koraka ustreliše nedužna čoveka; kad-no na takovu smert svaki Hrvat moradiaše pripravan biti; kad-no se ljudi tužiše, da austrijski stražari nad sigurnostju osobe i imetka, po selih na hrvatskih seljanih iztraživaju kako im daleko puške nose, i da-li dobro pogađaju? Ono jučerašnje vreme, kad-no i najmoždenii mladici, neznavši nemački bolje nego hrvatski, moradiahu ili u tretji red pasti, ili za vremena škole ostaviti? Je-li moguće, da je tko zaboravio te javne stvari, malenkosti napram potajnim strahotam, koje se u našu domovinu kroz vreme sužnjavanja austrijskoga zasadiše i u njej odgojiše? Jer za spomenuti samo jedno pojavljenje: koliko se ljudi po gradovih i većjih mestih, koliko službenikah, ženi, koliko ih se može ženiti, koliko ih treba ženiti se, i to sve od-kako je austrijska našu domovinu zadahnula? Dakle sužanjstvo je zaterlo i najsvetii i najjačji ostan narave, sužanjstvo pripravlja zator naroda hrvatskoga. I kad smo na to došli za desetak godinah, gde budemo za kakov nov desetak godinah? Ako je onih i onakovih činah bivalo i proti pripisu, ako ih je ogorčenost naroda i povećavala: itako, oni biahu verovani, oni tlačiahu duševnost naroda time većma, što biaše nemoguće govorit i pisat, istinu tražit i nalazit.

Bi-li ta nova stranka bila stranka prava? Ova je, istina, svoj program razvila, taj program žive u svemu narodu hrvatskomu. Ali ova stranka ide za umnom i plemenitom sverhom, ona je odviše uzvišena nego-li da bi u nju g. Veber ili drugi Slavoserb mogao spadati; ova stranka, bez novacah i vlasti, verno ogledalo svojega naroda, niti može naplatiti g. Žuvića, ni zaneti ljude koji nisu za radnju, za borbu, nego samo za uživanje.

Stranka talijanska, ruska, turska? Ali ni Talijan, ni Rus, ni Turčin, javno nekazaše, da žele ovaj pernjak Hrvatske dobiti. Kakova bi dakle mogla biti ta nova stranka, komu-li bi Hrvatsku izdavala?...

Sutra, neznam, kako, sastalo nas se u kući nekada Demetrovoj. Tu biaše razgovora o kraljevih predlogih, tu o odgovorih, koji bi se

imali dati na te predloge, tu V. Pacel otajstveno pročita nekakav odgovor te struke. Ja niti što znadoh o tih stvarih, niti o njih mogoh išto razumeti.

Sada nebiaše sednicah, jer argonautika ode u Beč, prosjačiti da graničarom bude dopušteno u sabor doći. Što je to? Da se narod, makar kroz sabor, tako ponizi da prosjači svojega vladara bilo za što; da mu odpravlja prosjačke, sužanjske predstavke; da radi išto drugo osim da gradi zakone i osigurava izvršivanje zakonah; rečju, ona je argonautika sablazan koje neima nigde drugde, sablazan koju čine samo Hervatom urotnici domaći. — Graničari, dok su u stanju protizakonitu, mogu-li graditi zakone za se ili za provincijalce? Što spadaju na nje, dok su u onom stanju, makar kakovi zakoni i odnošaji? Najviše po što bi mogli doći u sabor, bilo bi to, da ištu neka se granica ukiue. Ali ne samo da to njihovo zahtevanje nije od potrebe, nego je to Beč upravo zabranio i graničarom i provincijalcem dok budu graničari u saboru. I da sablazan bude podpuna, tu bezzakonu, tu sramotnu zabranu primiše i obderžaše Slavoserbi.

Na 15. svibnja govori se u sednici, da sabor proslavi Jelačića bana. Moj izbor za poklisara još nije pročitan. Dakle nemogoh ustati proti toj bečkoj petljanii, proti sramoti, koju je time Austria namenila Hervatom. Što mi se tu na čudo daje, o tomu slavljenju govore oni isti Slavoserbi, koji se do jučer nemogahu Jelačića bana i njegove uspomene napsovati i nacerniti. Ali sada hoće Austria da se Jelačić slavi.

Samotretji pohodim g. biskupa Strosmajera. Serdce neimadoh za-nj ni na-nj, ter time mogoh prostodušno iz bliza motriti njegovo obličje. Do obličja bo ljudih neobičnih i koji hoće da su neobični, mnogo deržim.

On nas primi svakako i za-to nikako: i prijateljski, umiljato, i osorno, i dostojanstveno, i milostivno, i gospodski i demokratički. Nego ni jedno to deržanje nebiaše odrezano, ni zarubljeno, ni zaoštreno, nego pomešano. On se derža kao da je ukraden, tuđ, vertiljkav, izgubljen. Na njemu sve staja kao na kolcu. Reč oslaba i k tomu kao navlaš kroz nos, preneugodna. U celu obličju neopazih ništa u što bi se ja zaljubio, ništa što bi me na prijateljstvo, ili na štovanje ganulo. Najnepovoljnije mi biaše: mertvilo u očuh, mertvilo u kretanju, mertvilo na ustnicah, mertvilo u svemu čoveku, koj je u najlepšoj muževnoj dobi.

Ali fiziognomika nije nepomična znanost nego je samo gatanja; ni lepo ni ružno obličje nije svaki put ogledalo duše; oko vara često; kratka holest, koju noć nespavati, neobična radnja, briga, misao, te sve može čoveka u čas nagerditi da je on za nepripoznati, i ljuto bi se varao tko bi ga po onomu stanju sudio; a napokon, to se je obličje meni učinilo takovo, drugim se ono čini drugačije. Tko ima u tomu pravo? Svi jednako.

IV

Medjutim se prilično osvestih u saboru i njegovu vertlogu. Gledah komešanje, ali ga nemogoh razumeti. Jer, po mojemu sudu, celo stanje bijaše jasno. Odkuda, dakle, i čemu šaranje?

Kakovo je stanje Austrije? Ovakovo: izgubitak Lombardie najmanje je zlo po Austriu. A pravo zlo po Austriu stoji u tomu, da se za nju, u perkos pogibeli očitoj, nezauze ni jedna stara drugarica, Rusija ni Prizka, ni starinska prijateljica, Englezka; da je time Austria osamljena; da je na taj način dokazano da za Austriu nemari Europa; da je Austria potučena na zemljištu, koje si je sama odabrala, u zaklonici jezera, rekah, tverdjavah; da kod Solferina bijaše samo sto i sedam tisućah Francezah, a Austrianacah na razboju i u okolišu kakove četiri stotine tisućah; dosledno, da oceniv kako treba broj i stanje vojskah, onaj boj takovim se pokazuje, kao da je u njemu svaki Francez udarao na desetak Austrianacah; da će ta slaboća Austrie, tako sjajno pokazana, userdčiti njezine domaće i izvanjske neprijatelje; da stanje penezja Austrie nedaje nadu ni izgled za ojačenje njezino; da ni istim narodom Austrie nestoji do njezina ojačenja. Austria ho svojim ponašanjem uputi narode, da se oni od nje, dok je ikoliko jaka, nemare ničemu nadati, nego protivno, da se imaju svašta bojati.

Pa što ište ta Austria od Hervatske i od Ungarie?

To, da se proglase i učine hotice njezinimi obćinami, drugimi rečmi: da Hervati i narodi Ungarie prolivaju svoju kerv i troše svoje novce u ratih koje će Austria ili drugi proti Austrii snovati i voditi; da plaćaju dug Austrie koj na nje samo u toliko spada, u koliko je učinjen i potrošen samo na njihovu nesreću; da svoj prirad i prerad prodavaju, da tudji prirad i prerad kupuju kako i pošto Austria hoće;

da svoje stvari prodavaju za trećinu vrednosti, da tuđe stvari kupuju po trostrukoj vrednosti; da oni to sve rade i terpe kao pravni dužnici, kao zakoniti robovi Austrije; rečju, Austria ište, da Hrvati i narodi Ungarie učine dobre volje sebi i svojoj domovini ono, što im Austria kroz vekove nije mogla oružjem ni petljaniami učiniti.

Tko će, u takovih stvarih, takovoj Austrii popustiti, tko izdati svoju domovinu, tko obružiti svoj narod?

Moguće je, kažeš, da će Austriju prideržati onaj isti koj-no ju kod Solferina nije hteo ni dao srušiti. Što onda?

Onda što i sada. Žertva, koju Austria u nas pita, sužanjstvo je, smert je naroda, ta se žertva ničim i nikako neda ni iz daleka nadoknaditi. Austria će, ako ju drugi budu deržali, kako i dosada, gaziti naša prava, terti naš narod. Tako budemo i odsada, i proti našim pravom, i bez našega privolenja, od Austrije imati sve ono, čemu ona sada ište naše posvetjenje. Dakle, kad netrebamo ništa raditi, kad ovaj čas, nemožemo ništa većjega učiniti, kad nam je sasvim dosta samo neprivoljiti na bezzakonje: dajmo, izustimo taj veličanstveni ne, koj u ovih obstojnostih vredi više nego na stotine tisućah bajunetah i lumbaradah. I doista, pet godina kasnie, jesu-li Praizom lumbarde i bajunete pomogle više nego-li je Napoleon III. dopustio?

U ostalom, nije razloga ni prilike, da će drugi Austria proti volji njezinih narodah braniti ili deržati. Nu zašto bismo protresivali stvari koje stoje od drugih, ne od nas?

I nas svaki može postati milionac, ako mu tko dađe milion forintah; ali u taj račun neće nam nitko dati večeru na veru. Zašto bi nas dakle mutila tuđa volja koja da će braniti Austriju?

Mi imamo dužnost i priliku nepomagati našega zakleta povestničkoga neprijatelja, dakle nepomagajmo ga! Zašto, dakle, da nečinimo što stoji od nas, ter je na slavu i sreću naroda? Ili je mala stvar obraniti čast naroda, obćuvati pravo kraljevine?

Deržeć se toga i pametna i zakonita stajališta, sabor imadijaše na kraljeve predloge i u kratko i dostojanstveno odgovoriti: kraljevina Hrvatska nikada nije pravno stajala u drugaćiem odnošaju s Austrijom nego budi s kojom drugom državom. Nu Austria, gazeć naša prava, pretvorila je našu samostalnu i neodvisnu kraljevinu u svoju obćinu. Narod će hrvatski veselo prigerliti sredstva koja mu se pruže, za srušiti ovo bezzakonje, za uvesti u život ono zakonito stanje svoje

domovine. Obstajavši odnošaji medja kraljevinami Hrvatskom i Ugariom prestali su ratom god. 1848—9., ratom prenesrečnim po obe ove kraljevine, nu ratom međunarodnim. Ove kraljevine, kada i kako im se svidi koristno ili potrebito, urediti će svoje odnošaje i međusobne i naprama svim državam i narodom, nečekajući poziv od njegova veličanstva.

A što narod i sabor hrvatski od njeg. veličanstva čeka i zahteva, ovo je: neka njegovo veličanstvo upodpuni i sjedini našu kraljevinu koja je izudjena osobito za gospodovanja njegove obitelji; neka njeg. veličanstvo upodpunjenoj kraljevini povrati njezin podpun ustav; neka njegovo veličanstvo dokine obstojeće bezzakonje u kraljevini; neka njegovo veličanstvo dade dovoljno jemstvo i sigurnost narodu hrvatskomu, proti budućim vredjanjem njegovih pravah i proti upropastjivanju njegove domovine.

Ili je možda narod dužan pretresivati najprije, i obilato, i sve što mu Beč kaže? Pa što onda ako, po starinskom običaju, sabor bude raspustjen dok reši kraljeve predloge? Da bude Beč kazao razpravljati odnošaje naprama Ciganom, ja bi bio rado viditi, kako bi gg. I. Mažuranić i biskup Strossmayer bili u toj razpravi prednjačili.

Dakle, po mojemu mnenju, odpraviv onaj odgovor, sabor bi se bio imao dati na gradjenje zakonah, na preuredjenje domovine. Ovo imadijaše sabor time većma raditi, za-da pokaže da se on nesmatra vezana listopadskim i veljačkim ukazima, kojima se našoj domovini u zakonotvornu, u državnu pogledu dopustja samo onoliko, koliko u pravoj državi svaka občina ima i mora imati. Ako bi taj posao sabora bio potvrđen, dobro, ako nebi, bilo bi kako i jest. Neimati zakon potvrđen, ili nikakov, nije većje zlo nego imati ga, a da ga samovolja, kad joj se svidi, bez straha gazi. Tko zna što je u budućnosti? U stanovitim okolnostih koje mogu od danas do sutra nastati, kolika bi sreća bila imati zakone, ustanove, što ih je načinio nared po svojem duhu, po svojem stanju. Rečju, bilo s njegovom radnjom što mu drago, sabor imadijaše učiniti sve, što je od njega stajalo, za dobro domovine: on imadijaše svoju dužnost naprama narodu i naprama kralju izpuniti. Sve ove nazore branili još na Reki i u predstavkah.

Ali nut, g. I. Mažuranić, glava vlade, nepredložio ni tada, ni kasnije nikakov zakon. Svagde drugde spada na vladu da načini predlog, kojim se saborski zaključak, zakon, vladaru za potvrđenje prikazuje.

I te predloge, predstavke, gradiahu saborski članovi, a ne g. I. Mažuranić sa svojom vrednom vladom.

Još onda ja nemogoh misliti, da g. I. Mažuranić namerava uz promenjeno nekoliko beamterah, u Hrvatskoj podpun despotizam uzdržati.

V

Odbor za jugoslavensku akademiju bioše imenovan pre nego-li ja u Zagreb dođoh. Itako zвахu i mene u sednice toga odbora. U tih sednicah deržah se ili kiselo ili na smeh, nu svakako pokazivah da sam proti tomu zavodu koj, bio uređen kako mu drago, u današnjih obstojnostih nemože nego na porugu naroda stajati. Za takov bo, ikoliko priličan zavod, niti ima ljudih, ni sredstvah, ni drugih okolnostih. A da bi onih uvetah i bilo, narod ima silnih potrebah, koje bi se morale začepiti pre nego-li bi mu bilo do znanstvenih razpravah. Da ni negovorim o imenu „jugoslavenskom“. U momemu pribivanju niti je načinjeno koje pravilo, ni isto zabijljna. Osvedočiv se, da nemogu tu nameru u pogledu na akademiju razbiti, ja nastojah, svojim načinom, i oko V. Pacela, da u ta pravila dojde što god dobra i pametna, za-da ih Beč nepotverdi. Tako i bioše.

U nekojoj akademičkoj sednici imadiaše g. biskup Strosmajer vrat zavezan, reče da boluje, i taj mi se je put u najumiljatoj slici ukazao. I sam terven bolestmi i drugim nepogodami, ja sam preko mere čutljiv kada vidim da tko terpi. Kao da je tu moju slabocu opazio, g. biskup Strosmajer naseca izdaleka o Austriji, o Magjarih, o sebi, ter zaključí da narod njega nebude dugo imati.

Iz tih njegovih rečih opazih da on do sebe odviš derži. Koj Napoleonah, Cezar, Cavour, na uri nenadane smerti, nebi bio, nebi što takova kazao. Bez dvojbe, jedan muž može narodu premnogo učiniti. Ali jedan muž uvek ostaje samo jedan muž, i bio velik kako mu drago, narod koj ga je rodio i velikim učinio, još je većji od njega. A narod koj je pao samo na jednoga muža, vredno je i mora da propadne. Pa kako bi čovek sam sebe hvalio, kako bi u ime naroda, za sobom, nad svojom smertju jadikovao, kako bi to radio čovek koj narodu niti je kakovo dobro učinio ni svetovao?

G. Vicko Vranicani pozva me k Ambrozu Vranicanu na večernji sastanak. Obrekoh doći. Nego pačke navališe tako iznenada, da niti mogoh doći, ni zagovoriti se. Kasnie, niti me zвахu, niti se namećah.

Sutra dan po sastanku kazaše mi moji prijatelji koji na njemu biahu, da je tamo g. I. Mažuranić na dugo i široko razlagao sreću koja nas od Austrie čeka.

Kako suditi o tomu koraku i o svemu današnjemu i budućem ponašanju g. I. Mažuranića i svih njegovih drugovah službenikah, t. j. svih ljudi vlade?

Ja sudih ovako: neima dokaza ni razloga verovati, da bi ijedan taj čovek od desetih jistvinah na dan, kroz godinu budi samo jednom samo jednu jistvinu žertvovao za sreću, za slavu naroda hrvatskoga. Od tih ljudi neimaju se Hrvati nikakovu dobru nadati. S ove smo strane na čistu.

Hodimo na skrajnost, koja je možda temeljita. Recimo da za te ljude neima uma, ni prošlosti, ni života, da za nje neima ništa izvan njih samih, da ih vodi najblatnija sebičnost, najniži ostan životinje. Ako dakle budu slediti naputak same svoje sebičnosti, sam onaj ostan, kako će se ti ljudi u pogledu Austrie ponašati? Sebičnost, ostan će im, kad već moram tako reći, dati sledeći naputak:

Austria, ni država zakona, ni despocia, i ujedno država zakona i despocia, ta Austria nemože dugo stajati, nego mora ili razpasti se, ili povratiti se u iskren despotizam, ili stupiti u dualizam, ili stupiti u bilo kakovu federaciju. Nešto takova mora biti, pa bilo u ovom ili u onom stupnju.

Ako se razpadne, od nje istina, neimate se ničesa bojati, ali neimate ni nadati se ničemu; ako se povrati u centralizam, t. j. očit despotizam, ona će, dok bude mogla, nastaviti svoju brazdu, ter će vas, kako vas je do god. 1860. prezirala i zabacivala, opet zabaciti, a svoje će ljude, barbare na vaša mesta u službe metnuti. Da Solferino bude za Austriu izpao, koliko bi danas, govorim o god. 1861., bilo domaćih, makar samo kotarskih pristavah u Hrvatskoj? Ako se uvede dualizam, Magjari će svoje nedvojbene ljude, Magjarone, s vremenom Magjare namestiti u bolje službe. Ako se uvede federacija, i ta budi prividna, budi istinita, u jedinstvu vladara, narodi će u svakom slučaju dobiti štogod vlasti, a vi znate da narod do vas ništa nederži, i tim znate da ste propali, barem u službah i plaćah, osobito ako se kroz austrianštinu narodu još većma zamerite.

Na taj način po naputku makar same sebičnosti ljudi vladini bili bi se mogli god. 1861. svojski zauzeti za Austriu samo onda, kad bi

bili držali da i isti oni budu samo desetak godina živeli. Samo ova verojetnost bila bi mogla u pravu borbu za Austriu voditi one ljude koji neimaju ljubav ni za narod, ni za domovinu, ni za svoje obitelji, ni za svoju detcu: za ništa izvan svojih terbuhab. Drugačie, ako oni ljudi nemisle onako, ili ako imaju koju plemenitiju ljubav: kako ćeš pomisliti da bi oni mogli upropastjivati narod, i domovinu, i svoje obitelji, i svoju detcu, i same sebe? Jer tko im može jemčiti da njihove obitelji, da njihova detca, da oni isti nebuda ostati u narodu, i da nebuda s vremenom morali davati račune o svojih delih, račune, kroz koje bi uz suho moglo i sirovo izgoreti?

Ali teško da je ikoj onaj čovek svoj život stezao na desetak godina. To će reći, po mojemu sudu: ljudi vladini, ljudi Austrie, nesmidu, nemogu žestoke, iskreno raditi ni za Austriu.

Dakle, kada za Hrvate neće, za Austriu nemogu, a tretjega nikoga ovaj čas nije: što im ostaje? Ništa drugo nego za Austriu govoriti i raditi tako i toliko, da im barbar tudjinac koj ih za vrat derži, nemože očitu nemarnost prigovoriti. Tako po mojemu sudu, sve bijaše u redu, sve na čistu: one ljude Austria neće moći uhvatiti, onim ljudem, da i nebi bili kakovi jesu, iz naroda nitko uman neće moći zameriti, što negovoreć proti Austrii, kroz reči bez svake koristi po narod, neće da žrtvuju udes i obstanak svoj i svojih obiteljih, besnoći i osveti barbara tudjinca.

Nu da će oni ljudi navlaš, da će činiti Hrvatskoj i više zla nego moraju, da će oni svom silom hteti Hrvatsku izdati, to, u ono doba, poverovati ja bi bio mogao samo kad bi se bio odrekao svakoga uma i svakoga morala, ili kad bi već onda bio znao strašnu istinu, da se sužanjske, slavo-serbske pasmine povlači po Hrvatskoj; da je ta pasmina zakleti urotnik proti Hrvatom, i da Beč tu pasminu diže, neguje, uzdržava samo za nesreću i sramotu naroda hrvatskoga.

VI

U IV. saborskom odseku, barem u sednicah u kojih ja pribivah, bijaše većina Magjaronah. Povede se reč o dolazku graničarah u sabor. Magjaroni se uzprotiviše tomu dolazku. Najžestiji bijaše Briglević, prvi za njim g. Battagliarini. Ako dojde na glasovanje, ja sam u očitoj manjini. Dakle gledam na lep način ukloniti tu sablazan.

Opazih da Briglević do mene nešto derži poradi moje opazke u sednici 15. svibnja, i da me g. Battagliarini pozna s Reke. Oba što-vahu moju osebu, ali moje reči kojima branih da graničari budu pustjeni u sabor, ostadoše bez uspeha. Sceniše bo da nepoznam graničare, nego da o njih govorim bez dovoljna znanja i razloga. Kad se osvedočih o tomu njihovu nazoru, kažem im da sam i ja graničar. Starac Briglević malo da se sa stolca nesruši od velikoga čuda. Dakle kažem mu da će se graničar i s vragom pobratiti prije nego sdružiti s Nemcem, u ostalom da graničar Magjara prezire, a Austriu merzi. Na to se Magjaroni udobrovoljiše i „veselo primiše bratju graničare u sabor.“

Znamenito pojavljenje: Magjaroni, prem čuju da graničari nisu za Magjare, primaju graničare dok se uputiše da su ovi proti Austrii. Što je zadalo Magjaronom onaj strah od Austrie, strah kojemu za volju eto zaboravljaju Magjaronštinu?

Ako si pomnjivo motrio komešanje po gotovu u saboru, morao si opaziti ovo: gg. I. Mažuranić i njegovi drugovi, jučerANJI besni Magjaroni, evo su danas besni Austrianci. Biaše-li prije nada da će ih Magjari kupiti, je-li sada austrijska gotova plaća, uzrokom njihova ponašanja, ili možda njihova Magjaronština biaše samo Austrianština okrinkana, kako ju je Beč zapovedio? Ja biležim samo obstojnosti.

Upravnim putem raditi u Hrvatskoj za Austriu nije moguće, to nesmi nitko: narod je sav proti Austrii. Kako dakle da rade hrvatski Austrianci? Stranputice. — Slavoserbi stvoriše i proglasiše dogmu koja uči da Hrvati nemogu o sebi biti, nego da moraju ili pod Magjare, ili pod Austriu.

Ta dogma, jasno govoreć, kaže: Hrvati nemogu uživati što prirade, nego je za nje samo ono što im pripusti Austria ili Magjar; pet — šest millionah forintih što ih dosada svake godine Austria vuče iz samih sedmih županijah hrvatskih, te milione nemogu Hrvati potrošiti za svoje, nego treba da i odsada Austria ili Magjari za svoje potrebe potroše; ako tko udari na Austriu ili na Magjare, ili povratno, treba da se Hrvati tuku i da brane; kada bude slabija Austria ili Magjar, treba, kako od nekada, da si mir kupe za komad Hrvatske; kako Austria ili Magjari na svoju korist uredi celo državno i narodno gospodarstvo, onako neka bude na štetu Hrvatah.

Svatko vidi da ta dogma nepodnosi svetlost ni razpravljanje: ona gola nemože se naroda hvatati. Kako, dakle da ju razprostrane Slavo-

serbi? Sa strane, posredno: udri na one koji su proti njoj, udri na nje psovkami, lažmi, sofistერიами, obsenami, udri javno i potajno, udri svimi sredstvi, koja pita zla stvar i pruža lupežtina.

Ali što onda ako ljudi, na tomu razkrižju od dva puta, udare s Magjarom ili makar pod Magjara? I to bi Slavoserbi volili, nego-li da Hervati budu svoji. Ali toga se Slavoserbi neboje: samo razširi dogmu, za drugo je lahko. Jer tada će oni učiti da je Magjar herdja; da je divjak; da ga je samo rukovet; da hoće da gospodoje; da će nas pomagjariti; da će srušit otčinsku Austriu pa onda Hervate posve uništiti; da su i oni, Slavoserbi, za pošteno sdruženje s Magjari, nego da se s Magjari nije moguće nikako pogoditi. Kada su taj nauk razširili, posao im je gotov, bez-da javno, očito rade za Austriu: sami o sebi nemožemo biti, s Magjarom nije ništa, dakle nije druga nego pod Austriu.

Je-li moguće, pitaš, da to bezumje, da ta protislovja ikoga mogu obmamiti proti Magjaru? Jer, propustiv sve ostalo, kada će nas Magjar pomagjariti ovako kako nas je Austria već pošvabila? Ta, veliš, oprava dogme nije ni malo lepša od dogme gole.

U vreme o kojemu govorim, raznašahu i čičkahu Slavoserbi tu dogmu. Njezin jedan trak — pod Magjare ili pod Austriu — izuzev članove stranke prava, obuze i derži sve ljude, koji se kod nas broje u inteligenciu. Prostota nepazi na načela, na uzroke, na priprave, nego čuti samo gotov udarac i vapije proti zlu koje ju već tare. Stopervo kada se pokaza posledak dogme: da ostanemo i za buduće u sužanjstvu, u nesreći koja nas ubija; tada stopervo uzmeša se i prostota.

Poslie god. 1848. nestade, barem u javnosti, Magjaronah i Magjarštine, u sužanjstvu sav narod biaše složan, sav jedna duša proti barbarstvu Austrie. Poslie Solferina „poštenjaci, narodnjaci, rodoljubi“ oživiše Magjarone i Magjarštinu. Sada, za sabora, oni isti ljudi, radeć za Austriu, ojačiše Magjarštinu, Magjaronom broj povećaše, i dadoše im snage, skoro ljubavi u narodu. Mnogi bo se nadahu da se nekadanja vremena uz Magjare budu povratiti, a sav će narod, za uteći Austrii, makar i u pakao.

Nad ovim pojavljenjem razložno i temeljito pobojaše se Slavoserbi. Tko će imati u saboru većinu, Beč ili Budim? U tomu strahu izprosjačiše Slavoserbi graničare, u nadi da će im oni biti pomoćnici za Švabštinu proti Magjarštinu. Magjaroni opaziše tu spletku i htedoše

joj na put stati. Briglević, nepoznavajući graničare, pametno radišaše kad ih nehtede u sabor pustiti, ter se mogaše zadovoljiti osvedočiv se da oni barem za Austriu neće stajati.

Moje deržanje napram Austrii nebiaše Slavoserbom po čudi. S toga, naravski, oni želiše da me nebude u saboru. O nikakovu ugovaranju s Magjari ja nehtedoh ništa znati dok nebude podpun ustav povratjen i Hervatom i Ungarii. — To je stajalište, očita je stvar, napereno proti samoj Austrii. Ali ovim stajalištem barem se otežčava ugovaranje s Magjari. Kad se dakle Magjaroni ojačili i povećali ter Slavoserbom postali pogibelni, što je jasnije nego da je Slavoserbom i ono moje stajalište godilo? Eto zašto me Slavoserbi želiše, pozvaše u sabor.

Nikada se ždrali na zlu vremenu nemešaše, kako-no Slavoserbi vertoglavahu. Nije-li, i po njihovu, pitanje sasvim jasno? Ako hoćete s Magjarom, zašto se neokanete Austrie? Hoćete-li s Austriom, zašto se neokanete Magjara? Ako ćete sami o sebi, zašto se neokanete Magjara i Austrie? Hoćete-li s Austriom kroz Magjara, zašto, u tomu pogledu, nemirujete i nečekate da vam peštanski sabor udes odluči? Zašto hinite i rečmi i čini, zašto ste i za Magjare i proti Magjarom, i za Austriu i proti Austrii?

Na ova pitanja, u ono doba, ja nebi bio mogao odgovoriti. Kasnije, na nje odgovoriše predlogi Slavoserbah o odnošajih Hervatske napram Ungarii i Austrii, članak 42: 1861., „adrese“ i celo postupanje Slavoserbah od onda do danas.

Kakov je taj odgovor? U bitnih točkah on je ovakov: Slavoserbom, t. j. njihovim gospodarom u Beču, opazivšim da onaj put izdaja proti Hervatskoj za Austriu nemogaše podpuno, očito za rukom poći, ovo biahu najglavnije stvari, najvišje sverhe: kraljeve predloge protresivati što je moguće duglje; kod toga razpravljanja gerđiti samo Magjare; Hervatsku, koliko bude moguće, podložiti Austrii; Hervatsku svezati s Ungariom tako, da Austria, kad uzhteje, može plašiti Hervate magjarskim gospodstvom i, ako uztreba, baciti Hervate pod Magjare; u tu sverhu zamersiti odnošaj Hervatske napram Ungarii; dok se ili izdajnička herpa Slavoserbah neojači, da bude mogla učiniti što joj se zapovedi, ili dok Hervati nebudu razjareni i gotovi na oružje proti Magjarom, nedati da dojde do ugovaranja medju Hervati i Magjari.

Sumnjaš-li još da Slavoserbi i isto neprijateljstvo moje proti Au-

strii onaj čas zaboraviše napram onomu mojemu nazoru kojim se ugovaranje s Magjari po nekoj način odbija? Evo i sudi.

Medju mane mojega govora od 26. lipnja 1861. doista nespada ljubav napram Austrii. G. I. Janković reče mi da na njegov trošak dadem odtisnuti nekoliko tisuće onoga govora. Razstadosmo se, bez-da ponudu, u pogledu troška, primih ili neprimih. G. M. Hervat opazi mi, da se nebi pristojalo da Magjaron plati taj trošak, nego da će ga namiriti g. biskup Strosmajer. Već sada nebiaše moguće ni jednu ponudu primiti, nego dati odtisnuti knjižicah, i platiti iz svojega. Dakle kažem g. M. Hervatu da hvala njegovoj preuzvišenosti g. biskupu Strosmajeru, jer da za tu malentost netrebam ničije pomoći. — Još nedobih sve knjižice govora, kad mi g. E. Kvaternik pokaza namiru, po kojoj je g. biskup Strosmajer izplatio trošak za njegov i za moj govor.

VII

Kako Slavoserbi dizaše i hvališe samostalnost i neodvisnost Hrvatske napram Ungarii! Slušajuć a nepoznavajuć nje ni snagu njihovih rečih, nežan čovek mogaše plakati nad sirotami Francezkom i Englezkom, koje nebiahu i nisu veličanstvene kako „trojedna kraljevina“ pored Ungarie. Kako zapovedahu Magjarom, kakove uvete, kakova jamstva iskahu Slavoserbi u Magjarah! Kako živo slikahu, kako marljivo povećavahu i pomnožavahu Slavoserbi uvrede, krivice, progonstva Magjarah!

Kad su Slavoserbi takovi naprama narodu, koj većinom, kako i mi, moradiaše kusati što mu je Austria udrobila; naprama narodu koj je radio barem za svoju slobodu, za svoju korist; naprama narodu kojemu narod hrvatski nije nikakovu milost izkazao, pače protivno, kojemu su Hrvati 300 godinah napredak uzbijali; kad su, velim, Slavoserbi takovi naprama Magjarom: kakovi će biti, kakovi da budu napram Austrii, napram tlačitelju Hrvatah i Magjarah?

Bez šale, ili pogaziti um, ili nepoznati Slavoserbe, ili očekivati da se medju Slavoserbi bude naći ljudih, koji će, makar u društvu s Magjari rat Austrii navestiti. Jer sbilja, kad smo 300 godinah Magjara deržali na uzdi Austrie; kad nam uvek plaća biaše gorja nego njemu: tko neće zaključiti da treba dosadanje postupanje ostaviti, ili ako je prilike, ili se mora nešto raditi, da treba raditi upravo protivno

nego-li se dosada radilo, tko neće zaključiti, da treba barem jednoga neprijatelja, makar pomoću drugoga neprijatelja saterti? I jer smo dosada samo na našu nesreću terli Magjara, netreba-li sada barem slabiti onoga koj tare i nas i Magjara, i koj Magjara proti nam diže i ojačuje? To hoće zaključiti i neumno živinče, ali neće Slavoserb.

Slavoserbi, priznav sve što je Austria od Hervatah zahtevala, izjaviše Hervatsku napram Austrii nedvojbenim, bezuvetnim dužnikom-sužnjem.

Samo razprava ob odnošaju napram Ungarii biaše, nepazeć na saderžaj govorah i težnje govornikah, dostojanstveno vodjena tako da se nemari nikakova parlamenta stiditi. Uzrok biaše da Slavoserbi samo režu, a neusudiše se lajati ni revati. Kad Magjaroni odoše iz sabora, Slavoserbi pomisliše da su na konju, da su do koj dan u rajsratu; oni nimalo nesumnjaše o svojemu slavodobitju. Jer oni, skoro sami, ostadoše na razboju, pa koga da se boje? Oni nemogoše ni sanjati da će proti Austrii biti ljudi koji nisu za Magjare, ili kojih je Magjarstvo razverženo. Poslie 13. serpnja biahu Slavoserbi drugačii nego-li do tada: oni sada biahu bahati, derzoviti. Nada Austrie i njihova poskoči.

I doista, tko neima posve dobro oko duhovno, a gleda novac, grožnje, obećivanja koja Slavoserbi razprostranjivahu po saboru i van sabora, tko velim, slabim okom duhovnim to sve motri, taj moradiaše Slavoserbom u onoj nadi, sigurnosti, radosti, zadovoljnosti pravo dati. Isti g. Šmerling reče javno, da su Hervati naberzo u rajsratu.

Slavoserbi opaziše svoju pogibel na 3. kolovoza, kod zaključivanja, glasovanja ob odnošaju Hervatske napram Austrii. Dakle oni opaziše svoju pogibel onda kad joj već nemogahu uteći. Saterveni taj dan, oni ukloniše desetak graničarah kojih se najvećma bojaše, i na 5. kolovoza ponoviše nedostojnim načinom ono isto pitanje koje već na 3. kolovoza biaše posve rešeno. I tu su svladani. Ovaj sjajni boj biaše vodjen i dobiven u duhu stranke prava, prem prevelik broj bo-riocah biahu Slavoserbi: još onda mnogi Slavoserb nehtede, mnogi neusudi se javno biti za sužanjstvo austriansko.

Većnja šteta što one dve sednice nisu fotografirane. Već nikada onakove slike. Tu se vidjahu, na jednoj strani muži ponosni i sigurni o uspehu svete stvari; na drugoj herpa Slavoserbah, poražena s propasti lupežtine, sdvojena o svojih službah, plaćah, častih, zabrinjena

za svoje terbuhe. Izdajicah upropastjenje biaše time strašnie čime nenadanie. Galeria puna i razjarena, toliko što neskače u sabornicu za-da zubi kolje izdajice.

Koji poznadu ruku g. biskupa Strosmajera, kaživahu da je on u odbor za „adresu“ zapisao same proste graničare. Ako je to istina, koja herdjavost leži u onomu činu g. biskupa Strosmajera! Po sve pute, ja bi rado znati kako je g. biskupu Strosmajeru danas, gde i on vidi, i već davno sav svet zna, da oni prosti graničari, oni pravi sinovi i zastupnici naroda, god. 1861. pokazase više pameti, više uma, više državničke mudrosti, više poštenja, više otáčbeničtva, nego gg. biskup Strosmajer i I. Mažuranić, i cela družba njihova.

Po poldana imadosmo sednicu za jugoslavensku akademiu. Njezina pravila već biahu prošla kroz sabor. U ovoj sednici radilo se o njezinu nekakovu osebju. Dok se sastadosmo, ja se nadjoh u čudu: g. biskup Strosmajer izgleda kao da si ga iz zemlje izkopao, mene gleda kao da sam mu oboje roditeljah zaklao, on boluje, nemože govoriti ni predsedati, nego ostaje medju nami, a u predsedničtvu nadomestjuje ga g. I. Kukuljević.

Kad smotrih to deržanje g. biskupa Strosmajera naprama meni, nešto mi u serdcau reče, da mu na to dostojno odgovorim, da ga uvredim. Čemu zvati me u sednice, a neraditi ništa sa mnom ni pred-a mnom? Kad sam mu tako nemio gledati, zašto me traži i zove? Što me veže gledati takovo njegovo deržanje? Gde sam ja, bilo rečju, bilo činom, pružio i najmanju sumnju o pravcu kojega se deržim? Tko je mogao pomisliti da ću Hervatsku izdati Austrii koja ju je unesrećila? Kad se bojim, dok se Austria može i micati, društva i istoga ugovaranja s Magjari, s narodom susednim: tko mogaše pomisliti da ću drugovat ili ugovarat s Austriom koja neštuje ni jedno pravo Hervatske, ili da ću toj Austrii po onu Slavoserbah bezuvetno, bez ugovaranja, moju domovinu podložiti? Zašto, dakle, to deržanje, kao da sam kakovu neveru učinio, kao da sam drugo obećivao a drugo dao?

U hipu složim i izreku kojom da uvredim. Ta izreka biaše: Ako se sabere herpa ludjakah i bezobraznikah pod imenom jugoslavenskih akademikah, ta herpa neće znati ni moći ništa pametniega učiniti, nego za svoju glavu, za svojega zaštitnika izabrati biskupa djakovačkoga, njegovu preuzvišenost g. Josipa Jurja Strosmajera.

Ta izreka, izustjena u pravo vreme za razprave, pred ljudi koji

samo što neližu prašinu stopah njegovih, ta izreka bila bi prilično teška uvreda čoveku koj neljubi van da od svakoga sluša samo hvalu.

Ali prvi pal minu ter mogoh razmišljavati. Da ja hotice uvredim bolestna čoveka? Kad vidi da sam ja proti jugoslavenskoj akademii, a on je u nju zaljubljen, nemora-li on o njoj bez mene raditi? Kad me zove, možda time dokazuje da se nada da ću i ja pristati. To je, možda, s njegove strane ludoria, nu proti meni nije greh ni uvreda. Kad ja imam veru samo u onoga u koga mi ju moj um i moje serdce preporuče: kako bi se ja mogao tužiti ako g. biskup Strosmajer ili tko drugi u me veru neima? Odkuda znam da se on na me tako derži zato jer sam bio i ostao proti Austrii? Neskače-li k njemu i oko njega kerdo Slavoserbah, nelažu-li, neklevetaju-li ti ljudi samo za ulagati se g. biskupu Strosmajeru, i time za olakšati kesu njegovu? Nisam-li se osvedočio da on veruje sve što mu godi, sve što je proti njegovim supnikom? Ta bilega na čoveku koj zauzumlje višje mesto u bogastvu ili u vlasti, nije-li najsajjnii dokaz da je ono slabić? A tko uman da mari za hiri slabićah?

O sednici ja imadoh zapisnik voditi. Nekoja imena, koja mi kažaše, zapisah. Kod svakoga toga imena gleda g. biskup Strosmajer nekako na me. Ja se deržah kao da to nevidim. Sada poče i drugih na me gledati. Motreć te poglede učini mi se kao da me pitaju, da žele koje ime i od mene čuti. Ako je tako, odlučim, ja neću ni jedno ime kazati; ako-li me očito upitaju, ja ću odgovoriti: da izmedju svih nas čerčkarah sám g. Ante Kuzmanić zna hervatski jezik. Ta imena presušiše. U to g. I. Kukuljević začudjen uze papir izpred mene, i nad sva ona imena upisa ime Strosmajera, kao zaštitnika društva.

Meni uteče smeh preziranja: čoveku u oči biti tako potišten, po mojemu sudu znamenuje umna čoveka vredjati. Ja sudih da ne mi koji nismo nego odbor sabora, nego članovi zakonotvorna tela, nego stvaratelji stanovita zakona, dakle da ne mi, već da članovi društva, da ti zobeni akademici imadiahu izabrati svojega zaštitnika. Pa makar da bude bog i nas probleo tako da bude nas učinio jugoslavenskimi akademici, ni tada se nebi bilo pristojalo, da onaj izbor učinimo našem zaštitniku na oči.

Sudeć po njegovu deržanju, učini mi se da g. biskup Strosmajer više pristaje, u onomu pogledu, na moj nego na nazor g. I. Kukuljevića. U to se razverže sednica, po me zadnja, bez da išto zaključii.

VIII

Graničari budu odmah proterani iz sabora i Zagreba, i to naglie i oštrie nego-li drugda Cigane teraju. Glas biaše da su nekojim graničarom, kod kuće, oteli sve spise što su ih iz Zagreba doneli, i da im je pod preoštru pedepsu zabranjeno isto kaživat o saboru i saborenju. Razboli se i g. Šokčević. G. I. Mažuranića nestade iz Zagreba. Odoše i ostali stupovi Austrie znamenitii, kao župani, biškupi, itd. ter ostade sam g. Kralj koj primi prisegu od g. Jure Jelačića kao podkapetana kraljevine. Jednom rečju: poslie glasovanja 5. kolovoza razšterkljaše se većji Austrianci tako, da biaše živa istina, što-no netko o njih u šali kaza: psi odoše, štenci ostadoše. Nižji bo Austriančići i oni koji se pripravljahu za beamtere, ostadoše za srušiti „adresu“ saborske većine, Nekavacah. — „Pozor“ i „Ost und West“ tadanji „Zatočnik“ i „Cukunft“ neimadiahu dosta žuci ni rečih za gerditi Nekavce.

Ova pojavljenja, ovi javni čini biahu takove narave, da moradiahu uzdermati veru koju je možda tko imao u Slavoserbe. Meni biaše jednako teško odreći se nazorah što-no ih malo prie odkrih, i neodreći se tih nazorah. Ja počeh sumnjati, da-li su ti ljudi doista učinili za Austriu samo ono i onoliko, što i koliko učiniti moradiahu.

Saborsku „adresu“ složi sam g. Stojanović bez dogovora s ostalimi članovi odbora. Njezin saderžaj, po mojemu sudu, biaše podpun, nego oblik i slog imadiahu saveršenii biti. Gg. Kušlan, Šuhaj i Zlatarović načiniše i predložiše stanovit uvod k toj „adresi“. Ali g. Stojanović nedopusti da se isto izpusti, doda ili promene, osim nekoliko izpravka, i ta u pojedinih rečih, na moju želju. Odboru biaše pretežko: on je sav, i svaki njegov član, pred saborom, i u javnosti za to delo odgovoran i dužan braniti spis, koj nije složen po njegovu osvedočenju, ili po njegovoj želji.

Da bi odbor načinio više „adresah“ ili izpravakah, time bi sablazan samo to-većja bila. Kako biaše u ovom odboru, tako će biti svagde gde udes, ili što drugo, sterpa u jedno društvo ljude koji ili neznadu što je načelo, ili neimaju nikakovo načelo, ljude koje vodi samo strast ili sebičnost.

Prepirka bude potuljena: sav odbor primi „adresu“ g. Stojanovića. Tu bude još zaključeno: za dokinuti razdor medju Nekavci i

Dakavci, t. j. medju Hervati i Slavoserbi, mi ćemo primiti i ovu, i onu „adresu“ Slavoserbah što-no nosiaše ime g. Račkoga; za upodpuniti slog i oblik naše „adrese“, mi ćemo izabrati nekoliko muža u odbor; taj će odbor imati, prideržav sav sadržaj naše adrese“, i ugladiv ovu „adresu“, takodjer i iz „adrese“ Slavoserbah primiti sve što bi se možda našlo pametna, ili barem nepogibelna, neškodljiva. I postanak naše „adrese“, i ove odluke odbora znadiahu Slavoserbi.

U supor našoj priklonosti, pravo govoreć ludoj milosti, Slavoserbi nebiahu zadovoljni. Kad „adresa“ naša došla pred sabor, Slavoserbi udariše da bude zabačena. Tu već nebiaše govora o pogadjanju ni mogućnosti za pomirenje. Tom prigodom mogaše se uman čovek osvedočiti, da su u Slavoserbih čudne dve narave sdružene.

Netko reče da je g. Stojanović kazao, kao da je narodna politika pogibelna narodu, ili nešto toga sadržaja. Na to zarokčaše Slavoserbi kako i ona životinja na kojoj slanina raste. A nakon nekoliko udarca, iz onih istih Slavoserbah gledaj prave pse, koji svi beže dok je jedan udaren. Nekolikimi rečmi umučkasmu Slavoserbe.

I ovi štenci austrijski, izgubiv još i taj boj, odoše iz sabora. Meseca listopada nebiaše moguće deržati sednice, jer nebiaše poklisarah dosta za graditi zaključke. Valjda su Slavoserbi o tomu i radili. Nu odbori radiahu i pripravljahu zakone za sednice buduće.

Magjaroni raznašahu da će Hervati u rajsrat. Ni oni, kako ni Slavoserbi, nemogoše verovati, da je u Hrvatskoj čista, napredna hrvatska stranka, stranka prava. Nu vidiv da su se u tom sudu prevarili, Magjaroni se veselo vraćahu u sabor. Kad se tako sabralo dosta poklisarah; kad se neuzterpljivo očekivahu sednice, za-da se zakoni grade i nastoji osigurati budućnost domovine; kad se od dana do dana nadasmo da budemo kako i peštanski sabor, pozvani po drugi put u rajsrat, ili na obranu pravah Hrvatske: u svoj slasti tih otčbeničkih čutenjah, na 12. studenoga, sabor bude iznenada razpustjen.

Kako da spojim ili da nespojim tu zasedu Austrianacah s nazori koje o njih imadoh, kako da se izvučem iz sumnje amo ili tamo? Sumnja je dobra, ali to samo na početku, i ako je kratka. Dugačka sumnja ubija duh. Ako čoveka nepodtakne da istinu traži i najde, sumnja je najžestiji duhovni otrov.

Da Slavoserbi nebi bili sustavni, zakleti izdajice, bi-li oni bili to i to učinili; bi-li se bili tako razbežali dok nemogoše nametnuti Her-

vatom „zajedničke interese“; bi-li ovako i ovoliko žugali i čerčkali proti saborskoj većini? Je-li ova većina učinila kakovo zlo po domovinu? Nije, nego je u toliko učinila veliko dobro, u koliko nije dopustila da Hrvatska bude izdana i obružena. Je-li se ona većina služila kakovim nepoštenim sredstvom proti Austriancem Hrvatske? Nije nikakovim, nego je od početka do sveršetka vojevala iskreno, na zakonitu razboju, uz jasno pitanje i otvoreno razpravljanje.

Ni jedna ova vlastitost nepada na one Austriance, pače oni pokazše sasvim protivne bilege i vlastitosti: oni se bojahu svetlosti, ter joj se ugibahu tako, da se neusudiše postaviti saboru jasno, bistro, razgovetno pitanje, nego se na 3. i 5. kolovoza 2—3 ure boriše, za podmetnuti pitanje zameršeno, nerazgovetno.

Tu svoju krepost prideržaše Slavoserbi do danas: oni nikada nekažu što hoće što-li neće, kod njih čovek nikada nezna na čemu je. Nu to je, kasnie opazih, u redu, jer samo ludjak može pitati ljude vertoglave i prodane, da kažu što hoće što-li neće; samo ludjak može se zaneti na njihov odgovor: oni hoće i neće ono što i njihov gospodar. Ali dosta tih razmatranjah, ona posvema ruše moje nazore pervašnje, ona me oslobadjaju sumnje, ona mi davaju istinu: da su Slavoserbi zakleti izdajice Hrvatske.

Nu nije-li strašno takov sud imati o mnogih ljudih? Što ako je taj sud i nepravedan? Nije-li Beč na Slavoserbe zajahao, i nešiba-li ih po svoju? Nemoraju-li oni, pod timi udarci i grožnjama cviliti i braniti se po svoju, t. j. gerdeć i ocernjivajuć druge? Za razpravljanja učinili za Austriu valjda koliko su morali, neće-li sada, pred njom, za se raditi koliko mogu? A ljudem glupim, k tomu zaslepljenim najnečistiimi strastmi, nije-li najlakše i najnaravnije psovati i huliti druge? I sbilja, nije-li greh, nije-li sablazan misliti da medju svimi narodi sami mi Hrvati imamo toliko izdajicah? Jer drugo je pravdati se o domaćih pitanjih i rešavati ih ovako ili onako, a drugo je svoj narod učiniti tudjim sužnjem. I nemoramo-li nad-a sve složni biti mi Hrvati, naprama tudjincem kojih gospodstvo kroz vekove poznamo?

Dakle opet bačen medju valove protivnih razlogah, opet u sumnji, ja smatrah i potajnu „adresu“ Slavoserbah, gde-no gerde sabor hrvatski, i obriču da će sledećim saborom uterati Hrvate u rajsrat, i tu „adresu“ i sve sahorske i izvansaborske govore, i sve čine Slavo-

serbah koje napomenuh, i sva pojavljenja koja nacertah: to sve ja smatrah i za dokaze o izdaji, i za dokaze o tesnacu, o nuždi Slavoserbah. Još nederžah Slavoserbe za zaklete izdajice; ali ne ni za ljude koji rade zla samo koliko moraju.

Kad-no inteligencija i gradjani, sve što biaše boljega u Zagrebu, počastiše Nekavce, ljude bez vlasti i novacah, sjajnom dobrovoljnom, dakle takovom bakljadom, kakove ni prije ni poslije ovde nije bilo, još u to doba ja radih oko g. Lenca, da se ta bakljada protegne i na g. biskupa Strosmajera. Na 12. studena ja već nebi bio za ono radio ni govorio.

Tako dakle, došav u sabor u tvrdoj veri da u njemu neima ljudih koji bi hotice izdali Hrvatsku, ja se iz sabora povratih sumnjajuć o temeljitosti toga mnjenja. Na svaki način odsada ću Slavoserbom gledati na perste marljivie nego-li sam dosada gledao.

IX

Hrvatskoga sabora zaključak koj očituje da narod hrvatski s Austriom neima nikakovu skupnu korist, taj zaključak ja smatrah i po Hrvate i po Austriu znamenitim dogodjajem i od istoga Solferina.

On biaše preznamenit po Hrvate. Jer oni se njime izvukoše iz onoga sramotnoga i pogibelnoga stanja u kojemu do tada biahu, iz stanja u kojemu ih svi narodi smatrahu za slepo orudje despotizma Austrie. U tomu stanju Hrvati biahu pravedno prezirani, merženi, i žertvovani svakomu. U istinu, što bi drugo od naroda, koj trista i toliko godinah kerv proliva za svojega zakleta neprijatelja, kerv proliva svoju i svih narodah koji radiahu o slobodi i napredku, i za sve svoje žertve dobi i veseli se da je postao barbarom, divjakom, prosjakom, najherdjaviim sužnjem najherdjaviiega gospodara.

Ovaj zaključak biaše preznamenit i po Austriu. Jer ona njime izgubi poslednji svoj podbočanj. Već god. 1848. bila bi se Austria razpala, da se nebudu Hrvati za nju zauzeli. Sami ho Hrvati, u najžestije vreme, uzderžase svu težinu pogibeli; samo uz Hrvate i oko Hrvatah skupiše se i ostali narodi koji prije ili nemariše za Austriu, ili motreć svoju i njezinu slaboću pred pogibelju, koja nastade, sdvojše o obstanku Austrie, ili očekivajuć sgodu, pripravljahu se da udare na Austriu. Ali o tomu nemarim razlagati: evo na očigled, kako propada Austria, dok su ju Hrvati ostavili.

Poslie zaključka 5. kolovoza 1861. tko ostade u Hrvatskoj za Austriu ? Sami Slavoserbi.

A tko su Slavoserbi ?

Tko pozna Austriu, taj bi morao poznati i Slavoserbe, stvorenja koja se mogu za nju zauzeti. Tko pozna Slavoserbe, taj bi morao poznati i Austriu, vladu za koju oni mogu stajati. Slavoserbi su smetje naroda, versta ljudih koji se prodavaju svakomu tko i po što ih hoće, i svakomu kupcu davaju Hrvatsku u nametak; versta ljudih, koje će svatko, ako se neda više, kupiti i za zdelu krumpirah; ljudih koje imati svatko bi se stidio osim Austrie i drugih herdjavih vladah; ljudih kojih najverstnii možda bi dobili od prave vlade da čiste lule; ljudih koji su po svojoj sužanjskoj naravi proti svemu što je dobro, slavno, veličanstveno; koji su se kao zakleli narod hrvatski sbrisati s lica zemlje, ter o tomu i rade. To su Slavoserbi, to snaga Austrie u Hrvatskoj. Dok nebude iz naroda iztrebljena, neka Austrii bude ta pomoć, nitko joj ju nenavidi.

To stanje Austrie u Hrvatskoj pozna i izvanjski svet. Pa da se neprijatelji Austrie nepokoriste tom herdjom njezinom ?

Ali nami Hrvatom, nije dosta da neprijatelji Austriu još većma oslabe ili posve sruše, nego mi trebamo da se onom slaboćom ili razvalinom Austrie pokoristi Hrvatska. To je što je. Mi marimo za sreću i nesreću Austrie samo na koliko ona služi Hrvatskoj. S toga mi bi volili da stoji Austria uz slobodnu i srećnu Hrvatsku, nego da Austria propadne, bez da se Hrvatska pomogne.

Onaj smertni udarac, što-no ga hrvatski sabor zadade Austrii, bude nam, kako valja, samo onda pokoristiti, ako ga dobro upotrebimo. Kako, da se dobro upotrebi? Tako, da se njegova narava, njegov doseg, njegove posledice, razlože kralju i kraljevićem, onim koji su oko kralja.

Tko, i kako da to učini? Morala bi vlada, svojim načinom.

Danas je bez dvojbe, francezki dvor najdemokracičnii u svoj Europi. Pak itako, i taj će dvor radje primit, lepše gledat plemića, bogatca, nego neplemića, siromaha. To znamenuje, da duh aristokracički još, i duh materializma već vlada u dvorih. Beč je mesto najaristokracičnie, i kako je obično, čime je herdja većja time je i bahatia.

Dvori i njihova aristokracia imaju i slede svoje posebno društveno odgojenje i ponašanje. To oni dobivaju, razvijaju, učverstjuju od po-

voja do groba. Ni mi pučani, ni ostala aristokracija nemože steći te vlastitosti, nego, bez njih neugodni dvorskim društvom i osebama, mi se i sami dajemo na smeh, ako pokušavamo nasledovati one krugove, ili meriti se s njimi u tih vlastitostih. Radili mi, u tih stvarih što nam drago, oni udvorice, u oči muče ili možda i hvale nas, nu dok su sami, medju se, oni nam se smeju, oni do nas derže manje nego-li bi deržali da se nebudemo na ono majmunstvo dali.

Osim onih vlastitostih, ime, rodbinstvo, bogastvo, sveza kroz žene, to su uveti koji se kod dvorovah mogu uspehu nadati. Poverh svega toga, od Beča može što dobiti onaj kojega se Beč boji, ili se od njega nečemu nada.

G. I. Mažuranić neima ni jedan taj uvet.

Ta neprilika, velika doista, polag okolnostih raste i pada. Nu ona nije neprilika u načelu, nego samo u iznimki. Jer ljudi i izvan dvorovah mogu imati i drugda imaju svoje posebno društveno odgojenje i ponašanje. Pače tako i mora biti, dok, kako u Francezkoj, obćenitost dobra odgojenja neizjednači u tomu pogledu sve deržavljane tako, da pučanin ili plemić, jučer književnik ili vojnik, danas može kako i vojvoda ili prince, poslanikom biti. Muži i bez dvorskoga odgojenja mogu svojim duhom, svojim znanjem, svojim načeli, nadmašiti udvorice, ter preziruć nje i njihovo glistenje i licumerstvo, na svojoj stazi ponosno napredovati. Ovo preziranje, u Beču, može i prekoračiti onu granicu, preko koje počimlje uvreda.

Ali te, da tako rečem, demokratske vlastitosti treba pribaviti si, treba, što je isto tako bitno, moći služiti se njimi. Onomu hoće se ljudska narava, volja, učenje; ovomu, ako si za se, treba uz razbor takoder i mere, ako-li si zastupnik, osim razbora i mere treba još, što narod kaže, pleća, t. j. pomoćnike, stranku na koju se zanašać.

Sudeć g. Mažuranića po njegovih javnih činih, morati je reći da on nikada nije ni sanjao o čemu drugomu, nego o beamterii austrianskoj, u kojoj će samo izveršivati zapovedi, ter daveć podložnike, tražiti milost poglavarah. Nu da se i bude štogod dobra i uzvišena naučio, da i bude javan značaj razvio, da se i bude velikim mislim, plemenitim sverham podao: on nemogaše onaj posao u Beču izveršiti, on bo si je sam krila podrezao. Jer dok neodstupi radje, nego-li da ustupi Medjumurje, i to nepazeć da-li ovaj ili onaj na to njegovo odstupljenje pristaje, dok neodstupi: on se sám izdade, on pokaza da

služi, kako i na tisuće drugih, samo za svoju plaćicu, on postade lutkom Beča. A napokon, sva njegova snaga bijaše i jest u samcatih Slavoserbih, a uz ove nestoji ni mačka hrvatska. — G. I. Mažuranić nemogaše Beču strah ni nada zadati, a time on bijaše Beču ništica.

Dakle, po mojem sudu, samo dete, ili odrastao zamužen čovek mogao pomisliti da će takova vlada učiniti ikakov pametan, ikakov koristan, ikakov uspešan korak, a kamo-li da će kralju raztumačiti zaključak sabora hrvatskoga.

X

Ni toj u istinu velikoj nesreći nemoradijaše g. Mažuranić podleći. Nitko nezna sve, nitko nemože sve. U čoveku koj je u vladi, najmanje je zlo da ovo ili ono nezna ili nemože učiniti, a najveće je u njemu dobro ona vlastitost, kojom znanje i snagu drugde najde i za dobru stvar upotrebi.

Tim putem pokoristiti svojem narodu teško da je ikada čovek imao priliku kakovu g. Mažuranić.

Evo: Haulik bijaše najpouzdaniji i najprosukaniji udvorica. On bijaše najprije Austrianac, onda stopervo kerstjanin. On i ostali članovi društva koje derža polugu što-no ju Tacit zove „initia“ vladanja, on i njegovi drugovi dobiše poslie Solferina u dvoru većju vlast i snagu nego-li ju imadiahu do god. 1848. On imadijaše bistar um i podpuno znanje stvari politike i diplomacie. On opazi da se Austria despotička nemože uzderžati, i da su njezini narodi u nju izgubili svu veru. Zato, po prilici od god. 1851. do svoje smerti Haulik bijaše u svemu nehajtav: gde moradijaše, on kaza svoje mnjenje i drugo ništa. On niti občinja svoje svetjениčtvo, niti muti po narodu kao g. biskup Strossmayer. On znadijaše da obsenjivanje listopadskimi i sledivšimi ukazi i čini, narodi razume i preziru. S toga ni te stvari njega nemogahu iz njegove nemarnosti na življu radnju krenuti. On znadijaše i što je Solferino, i kakov je duh zavladao u Hrvatskoj, i što znamenuje zaključak hrvatskoga sabora. On znadijaše da je vladar dotle vladarom dok ima ijednu krunu. On znadijaše što biahu Hrvati po obitelj Habsburgah. On znadijaše posledice koje se imadiahu izleći iz nezadovoljstva Hrvatah.

G. Šokčević imadijaše pošteno serdce, dobru volju, i želju sljubiti

dobro naroda s dobrom kralja. U ostalom on biaše drugi g. I. Mažuranić, čovek na takovu mestu za koje se nije ni pripravljaao. I njegova reč imadiaše svoje mesto kod stanovitih osebah.

Napokon, i g. biskup Strosmajer mogaaše, kroz izprečane pute, u stanovite kruge mnogu koristnu istinu dodati.

O gg. Hauliku i Šokčeviću nemogaše se ni malo sumnjati: oni bi bili veselo prigerlili priliku, oni bi se bili sveserdno zauzeli za narod i kralja. Ali sdvojenu Hauliku biaše treba nadu dati, da mu posao nebude ostati u Hrvatskoj bez uspeha; neuka Šokčevića trebava podučiti. Nezna se biaše li lakši taj naputak, ili izveršenje posla. G. I. Mažuranić imadiaše Hauliku samo naseći, a Haulik bi bio g. Šokčevića podučio. Tada ova dva, možda i gg. biskup Strosmajer i I. Mažuranić, kako bi Haulik za dobro našao, imadiahu na svojem mestu razviti:

Da su Hrvati narod koj nemari udarati na Austriu, nego ju ruši i samim mirovanjem svojim: samo ako ju nebrani, on ju već time ruši; da Hrvatom, za postati svojim narodom, za upropastiti Austriu, ni za rata poradi baštinstva Španjolske, ni za Karla VII., ni za praižkih ratah, ni za ratah Napoleonovih, ni god. 1848. netrebava ništa drugo, nego volja; da se je, eto, u poldrug vek, Hrvatom pet putah pokazala prilika za-da se oslobode; da se, poslie Solferina, na takovu priliku nebude dugo čekati; da je narod hrvatski jedini narod Europe koj, trista i petdeset godinah neverno terven i ubijan, ne samo nije napredovao, nego je propadao i nazadovao tako, da on danas razložno i pravo radi, kada navidi sreću, koju njegova bratja pod Turčinom uživaju; da duh koj se je pokazao u saboru, vlada još u većoj meri u svemu narodu hrvatskomu; da se taj duh bude, ako se narodu pravica neučini, pervom sgodom i u činu pokazati; da u Hrvatskoj za Austriu neima nikoga osim Slavoserbah; da je narod hrvatski svakoga domaćega čoveka koj je za Austriu, osudio kao neprijatelja svojega; da duh koj narodom vlada, nije slep, nego da će narod veselo prigerliti korist koju mu makar tko pruži, i da će dobročinitelju, makar taj upravo Austria bila, zahvalan biti; da netreba Hrvate nagoniti neka drugde traže prijatelje koje, i svojom snagom, i ležajem svoje domovine mogu ne samo naći nego i probirati; da je zadnji čas Hrvatsku upotpunit i povratiti joj njezin podpun ustav; da protizakonito deranje u Hrvatskoj, za oteti nekoliko miliona for.

na godinu, ni izdaleka nenaknadjuje tisuće milionah for. jur izgubljenih, ni stotine drugih koji se budu izgubiti, ni ostale nesreće koje su već pritisnule i stopervo budu pritisnuti Austriju; da zamućati ove obstojnosti i nazore nebi znamenovalo drugo nego hotice izdati kralja, i da kralj, ako odmah nezadovolji narod hrvatski, u očitu pogibel, možda u propast baca sebe i budućnost svoje obitelji.

Da budu ove istine kralju i kraljevićem razvili ljudi stanovita ugleda, ljudi o vernosti kojih naprama vladaru neima sumnje; da se bude kako valja upotrebilo stanje Mletačke, šlezvičko pitanje, glas userdčenih municipia; da se to bude učinilo: tko će reći da stvari po Hrvatsku nebi bile drugačije okrenule; da se Beč nebi bio drugačije pobjoao Hrvatah nego Magjarah; da vlada hrvatska, bio u njoj tko mu drago, nebi mogla Beču zapredati drugačije nego vlada magjarska?

Ove nazore protresivasmo, moji prijatelji i ja, javno, i u rečkoj čitaonici, ter g. Antun Mažuranić, brat g. I. Mažuranića, uz pravedno razsudjivanje činah svojega brata, mogaše čestje čuti i ove nazore.

XI

Da bi Slavoserbi imali iskru uma i poštenja, oni nebi bili Slavoserbi, a da bi imali iskru otačbeničtva, oni nebi bili izdajice naroda hrvatskoga.

Na mesto čuti ili videti čin, glas, pripravu u duhu otačbeničkom, Hrvati imadiahu slušati i gledati drugačija dela i pojavljenja.

Slavoserbi učiahu da su oni cvet naroda, slava čovečanstva; da je sabsorski zaključak načinilo samo nekoliko ljudih; da su graničari bili prevareni, kad-no glasovaše proti Austrii; da sav narod jedva čeka čas kada će, kako i dosada, za Austriju ginuti i poginuti; da će sabor koj prvi dojde, spraviti Hrvate u rajsrat. U tomu bezvernemu postupanju i uz ova obećivanja Slavoserbah, tko se mogaše nadati da će Beč isto popustiti Hrvatom? Je-li čudo da je Beč, na taj nauk domaćih ljudih prezirao onaj kako veličanstven, tako i neobičan čin naroda hrvatskoga? Je-li zameriti Austrii, što se je, kako u svoj prošlosti, tako i sada zanela na ludost Hrvatah i na izdaju njihovih domaćih sinovah? Gde je vlada koja će narodu što dati, neću reći bez-da on pita, nego proti njegovoj volji?

Medju kraljevskimi službenici, bivšimi u saboru, na 5. kolovoza njih šest nije glasovalo za izdaju koju Slavoserbi nameniše našoj domovini. Tri biahu odmah progonjena, dva, koliko Slavoserbi zaadoše i mogoše, i unesrećena, tretji neznam kako se je oteo. Ostala tri daadoše se za vremena u Slavoserbe.

Ercole Rezza bude progonjen i zatvoren dok neizgubi i knjigarnicu i tiskarnicu, i novine i zdravlje: dok onemogao nepade na prosjački štap. Njegov greh biaše da je u „gazzetti di Fiume“ štampao hervatskoga sabora „adresu“ koja je po onom talianskom prevodu pretočena i na francezki jezik; da je on u onomu listu štampao i više hervatskih stvarih, ter time, i nepazeć na Hervate nego na svoju korist, da je po svetu raznio da Hervati već nisu pseta Austrie. U istinu, to je težak greh u očih neprijateljah Hervatske.

G. E. Kvaternik biaše bez prigovora, bez sumnje članom hervatskoga sabora. On izveršiva najveličanstvenie pravo, pravo zakonotvorstva, pravo, koje mnogi državljanin nemože, nesmi izveršivati. Ovoga muža deržahu gg. I. Mažuranić i biškup Strosmajer, što se kaže, kao jaje na dlanu, dok on kod pitanja o rajsratu nepokaza, da nije za izdaju proti Hervatskoj. Ovaj muž bude kao Rus izteran iz Hervatske, i to jer da je učinio nekakov greh proti Austrii. Blažena, napram ovim, vremena starinskih Nemacah, koji detcu hervatsku iz utrobah vadiahu i daviahu, nu neterahu Hervate iz njihove domovine! Ovo bičovanje doživiše Hervati za gospodovanja gg. I. Mažuranića i biškupa Strosmajera.

Dok se tako s jedne strane tare tkogod se pokaže da nije proti Hervatskoj, s druge strane zavadja se, zasukuje se, truje se, da tako rečem, duh, duševnost, čutenje naroda.

Za sabora god. 1861. stanova g. biškup Strosmajer kod Haulika. Već tada biaše čuti kako g. biškup Strosmajer razsudjuje nemarnost, neznanje, čine Haulika; kako klerikom i svetjenikom zagrebačkim obećiva lepe promene i polakšice kada postane nadbiškopom zagrebačkim; kako razgledava i meri sa svojimi drugovi Maksimir, ter snuje osnove za popraviti i preurediti ga. Poslie sabora udari netko „sa Vuke“ pisati proti Hauliku. Obćenit glas biaše da je to glavom g. biškup Strosmajer. Jer to pisanje biaše i ludo i bezobrazno, lahko se verovalo, da je od g. biškupa Strosmajera, ter svet govoraše, da je

Hauliku sa g. biskupom Strosmajerom kako-no po bajki biaše Jupitru sa govnovaljem.

Udarati na čoveka od tebe starijeg i u časti, i u godinah, i na ugledu, na tvojega poglavara, iz zdele kojega si kao gost kusao, kojega si prijateljstvo kao prihodnik domaćina, punom merom uživao; udarati na takova čoveka, takov cerv, i to bez svakoga razloga, na sablazan sveta! I dok Haulik od nikoga neiskā košulju ni kruha: je-li komu, nad-a sve nepozvanu pojedincu, moralo stajati do Haulikova gospodarstva tako da starca gerdi i vredja?

Haulik odgovori na ono čerčkanje, i reče da će se on pobrinuti za muža koj ga bude naslediti u nadbiskupii. G. biskup Strosmajer razumi i to, i da je taj muž dr. Luka Petrović. Od tada u listih slavo-serbskih čitati, slušati psovke i hulenje proti dru. Luki Petroviću!

I najpomniviemu vlasniku, makar i uredniku lista, može se što-god i proti volji u list prokrasti. Ali čerčkari g. biskupa Strosmajera nesmidu ni dihati van kako im se zapovedi. Dakle, da bi im se što-god proti njegovoj volji prokralo, to se za stalno nebi proti njegovoj volji opetovalo. Od onda do danas, sav posao, sve žuganje po kutih, sve čerčkanje njegovo i njegovih drugovah, biaše i ostade u samih psovkab, u samih lažih, u samih osebnostih. Ili neka pokažu da su kroz desetak godinah razvili budi jedno političko načelo ili pitanje. — Tim postupanjem dobi i uzderža g. biskup Strosmajer i njegova družba ime koje narod daje njihove struke babam, ime dostojno onih, koji ga nose, a nedostojno zapisati.

G. biskup Strosmajer razmersnu svoju kesu za koje-kakova društva, za koje-kakovu čeljad, i sva ova radiahu proti Hervatskoj, i on opet razmerno smersnu svoju kesu, kako postignu svoju sverhu.

G. biskup Strosmajer dade se i na putovanja praktična. On kaže da će svojim stanovanjem dignuti, pretvoriti Jamnicu. Kao da je pro-računano, isti dan pod moraš krenu g. E. Kvaternik u tudjicu, i g. biskup Strosmajer slaviashe svoju slavu u Jamnici. Dakle na taj način nebi bilo dosta da učiniše krivicu, lupežtinu, nego im se još hoće začiniti ju uvredom, porugom.

Narod je obilato nadario svetjenike, osobito višje, za-da oni i sami uzmognu sigurno živeti, i bez brige svojski raditi o nauku i obrani naroda, i siromahe pomagati, i stvari po narod dobre dizati i učverstjivati. Do god. 1861. primi g. biskup Strosmajer iz svoje biskupie, to

će reći od naroda hervatskoga daleko preko miliona forintah. Ako je, dakle, odtuda narodu povratio desetinu: kakovo je to čudo, kakova izvanredna zasluga? Što davaše i davaju narodu, što radiše i rade za narod biškupi Ungarie, pa, za to sve što ištu, što svojakaju od naroda?

Bez dvojbe, na onaj povratak, ili budi rečeno na dar, nitko nije mogao pravnim putem nagnati g. biskupa Strosmajera; on mogaše i onu desetinu, kako i ostalih devet, proarčiti. Dakle, kako se pristoji, hvala darovniku.

Ali što znaменуje o tomu daru po svih listih toliko kokodakati? Nepostaje-li čemerom i najveći dar, ako se on darovaniku svaki čas pod nos baca?

Pa je-li bogatstvo, je-li darežljivost i najznamenitija, je-li podatnost i najvećja, jemstvo, dokaz, sigurnost za državničku veštinu, za državljansku krepost? Ima-li narod tako potišten biti, da se sam za kakovih 100.000 for. izdade, zaslužni? Ima-li narod, za to novacah, biti lutka, biti orudje proti samu sebi, u šakah darovnika? Mora-li narod, za te novce, hvaliti izdaju i izdajice svoje domovine? Što je novac naprama slobodi, što je 100.000 for. naprama stotinam milionah for. što-ne ih je g. biskup Strosmajer sderane s naroda hervatskoga, za prošlost darovao i posvetio, za današnjost i budućnost namenio i blagoslovio tudjincem, Magjaru, Austrii? Nebi-li novac hervatski, kojim g. biskup Strosmajer u ime „zajedničkih interesah“ učini Hervatsku tudjim dužnikom, nebi-li taj novac u iznosu jednoga tjedna nadmašio sav dar g. biskupa Strosmajera?

Pa što ako je taj dar i dan i upotrebljen samo za sramotu, samo na zator naroda hervatskoga? Jer i zbilja, što drugo znaменуje za-terti narodu ime slavno, ime njegovo narodno, ime pod kojim samim on ima prošlost, pravo, domovinu, i jemstvo za budućnost, time učiniti narod kopiletom, ter mu nametnuti ime sramotno, za koje se zna samo u bolestnih moždjanih, u raztrovanih serdcih onih ljudi, koji su se urotili proti narodu hervatskomu? Što je drugo, ako to ne, po Hervate jugoslavstvo, jugoslavska akademija, jugoslavsko sveučilište? Pa, da bi sve drugo dobro kojega nije, tu bilo, a da nebi bilo zla, koje jest: mogu-li takovi zavodi bez poruge znanosti XIX. veka, bez sramote naroda, kakovimi deseci tisućah for. godišnjih stojati?

Je-li mladić, koj dobije pripomoć, stipendiu od g. biskupa Strosmajera,

time postao njegov sužanj, mnogo nevoljnii i nesrećnii od onoga nekada u južnoj Americi? Ima-li onaj mladić ili izgubiti tu pomoć ili žertvovati svoje mnjenje, svoj život, za hvaliti, za braniti g. biskupa Strosmajera, za psovati, za oceranjivati njegove protivnike, za postati čovekom kakovu u ikoliko poštenu društvu neima mesta?

Svagde drugde muž, za dobiti poverenje u državništvu, mora pokazati svoj stalan, od događajah ili barem od uma i naroda posvetjen program, mora pokazati svoju radnju kroz više godina, ili mora biti preporučen od muževah koji ga poznadu, i koji uživaju poverenje naroda. I nut, g. biskup Strosmajer, bez ičesa onoga, pače proti svemu onomu, onako ponižen i saterven, onako na smehu kroz svoje govore i govorničtvo, onako bez programa, pravca i stalnosti u saboru, taj g. biskup Strosmajer, poradi ono 100.000 for. što ih je predao čerčkarom koji imaju sramotiti i otupljivati Hervate, izdaje se na jednom najpervim državnikom, najpervim gubernikom, najpervim otačbenikom!

Odkako bijaše razpustjen sabor 1861. pa do u mesec studen 1865. kadno se sastade „sabor“, svaki dan, svaki čas, bijaše činah od strane Slavoserbah, bijaše pojavljjenjah proti Hervatom i Hervatskoj. Tu, ljudem, nebiaše moguće neopaziti one življe i petljanje Austrie, što ih poznamo iz povesti i života. To burkanje razsvetli razumnim ljudem prošlost, i posvetli za budućnost Slavoserbah. Tko nehtede svom silom biti ludjak i izdajica domovine, taj već nemogaše sumnjati ni o smeru, ni o sredstvih, ni o pomagaču Slavoserbah.

XII

Kako, zašto-li bijaše to, da množina onih istih Slavoserbah što-no god. 1861. plaziahu pred g. I. Mažuranićem, naskoro udari proti njemu kao svojemu najžestijemu protivniku? Je-li se promenio on, ili oni, ili okolnosti? Jesu same okolnosti.

God. 1861. bijaše g. I. Mažuranić načelnikom, barem po imenu, vlade. Tada bijaše za urediti dikasterij ili dvorska kancelaria, i štatalteria, i septemvirat, i svi nižji kr. sudovi, i biahu tri županska mesta prazna. Dakle, koje službice, koje plaće, koje bašovanje, koje lenjanje, koje nade! Tada, koj Slavoserb da se odtergne od g. I. Mažuranića, koj da ga nediže nad najvišje muže prošlosti i sadašnjosti?

Dakle, kad se sve one službe porazdelile: tko će umen iskati da

uz g. I. Mažuranića još ostanu oni Slavoserbi koji nedobiše službe ni plaće?

G. I. Mažuranić, beamterske čudi, najvišji beamter, meri vrednost ljudi po potištenosti, po broju beamterskih zvezdicah, po obsegu svetla ovratnjaka i po „dietenklasih“, ter prezire i g. biskupa Strosmajera. A g. biskup Strosmajer meri vrednost ljudi po novcu što ga imaju ter prezire i g. I. Mažuranića. Ovaj je zadovoljan i srećan da dobro žive, onaj, uz to, još hoće da bude znamenita glava.

Kod drugih, slobodnih narodah, koliko prilike ljudi imaju naučiti se deržavništvo ili pojedine grane njegove, naučiti se zakone govorničtva, ter u svojih jezicah slušati, čitati, gledati govornike, govore, po društvi, po sastancih, po saborih, po novinah, po knjigah! Dakle kako je lahko drugde znati stanovito pitanje, i kazati, razviti ga bistro i skladno: kako je lahko tamo postati govornikom! A kako kod nas, gde neima ni jednoga onoga sredstva? Doista, malo je rečeno kada se kaže: Za pripravit se na stanovit govor, Hervat treba barem pet putah toliko danah, koliko Englez ili Francez urih. A koliko je Hervatah koji to uvidjaju, koliko kojim se ljubi učiti se, razmišljavati, raditi? Pak itako, vreme blaše da govore i gg. I. Mažuranić i biskup Strosmajer. Kakovi to budu govornici?

G. I. Mažuranić ima vlastitostih bez kojih govornik nemože biti: on ima muževan stas, pravilno obličje, i gerlo jasno, prem neugladjeno. Njemu, moždenu i dobru nekada djaku, uz njegov uredan način življenja, teško da je sve izvetrilo. On, po svoj prilici, zna još iz školah da pravi govor mora imati glavu, i rep, i medju njimi telo razmerno; on zna, da govornik mora znati i stvar o kojoj hoće da govori, i misliti, i misli u rečih slagati: on zna što jest, što-li nije govor; on bi, da se na to dade, mogao načiniti govor, prem teško bez-da se u njemu grozi, ili da se nebrani, ili da neudara na protivnike. Ali on za to nemari, i najradje muči.

A g. biskup Strosmajer neima u onoj meri onu ni jednu, i nepokaza ni drugu koju vlastitost govornika; sudeć iz njegovih govorah, on nezna o govorničtvu ni što je nekada djak u V. razredu o tomu znao. On govori kao da nije pri sebi, kao da mu bujica nosi i slaže reči, kako mu što na jezik dojde, on traži snagu u revanju, on bi svojim govorom razterao sbor filjarkah: on je govornik samo za Slavoserbe.

Evo, po mojemu sudu, u svojemu najglavniemu govoru, 25. sečnja 1866. tuži se g. biskup Strosmajer na Fesslera, za- jer on nenajde i nenapomenu u povesti Ungarie, da su Hervati Habsburga Ferdinanda I. izabrali za svoga kralja. Fessler spisa onu povest u Rusii, ter je ona dotiskana u Leipzigu 1825. A za onaj spis o hrvatskom izboru doznalo se je nekoliko godinah kasnie, kad-no je on izvučen iz tajne carske pismarnice bečke. Ali recimo, da je Fessler doista znao za onaj spis, i da je imao, u povesti Ungarie, napomenuti taj hrvatski čin, dakle recimo da je Fessler malovredan, i da su svi Magjari kakov je on. Sledi-li odtuda, što-no g. biskup Strosmajer i činom izvede, da Hervati moraju biti sužnji Austrie i Magjarah? G. biskup Strosmajer napominje, kako se muži sami dadoše žive zakopati na medji svoje domovine. Je-li to primer, razlog, da Hervati, kako-no to učini g. biskup Strosmajer, celu svoju domovinu, bez svake medje, utope u Austriu i Magjarsku? G. biskup Strosmajer pripoveda netočno čin Marka Curtia, koj za zajaziti bezdan na foru Rima, s konjem skoči u onu bezdan, dakle čin muža koj se dobre volje žertvova za korist svoje domovine. Je-li to kaži-put Hrvatom, da se oni, sav narod, na korist Beča i Budima, stermoglave u jaz sužanjstva, kako-no ih g. biskup Strosmajer sa svojimi drugovi stermoglavi? Dosta primerah i za one koji nepoznadu govore g. biskupa Strosmajera.

Nego g. biskup Strosmajer ima dve vlastitosti, koje da bude na pravu stazu upravio, on bi bio prezasluzan, velik muž: on je čverste volje i radi neumorno. Nu ili sam nije opazio, ili drugačie nije smio, ili nije imao, ili nije slušao umna i iskrena prijatelja, on upotrebi te prelepe vlastitosti ne na učenje ni u otačbeničke sverhe, nego na protinarodne, na proste babje spletke, na obsenjivanje prostacine.

Gg. I. Mažuranić i biskup Strosmajer, ta dva čoveka tako protivne čudi, itako slažu se u meržnji i radnji proti Hrvatom. Oni biahu god. 1861. i javno složni. Ali onda oni biahu i potučeni, i to bi im se bilo dogodilo i god. 1865.—7., da se nebudu prividno, javno razstavili, i pokazali kao da su medju se protivnici.

Jer ne samo da je sulja Slavoserbah odbegnula g. I. Mažuranića, nego i on sam postupa tako, da s njime nemogaše držati osim tko biae službom svezan. Velike županijske skupštine budu ustavljene. Municipalni i drugi službenici budu svimi načini demoralizirani: radi ili neradi kako ti je volja, budi kakov hoćeš, samo budi i radi proti

Hervatom, i ništa se neboj. Kad ta otrov koje raztaka a koje nagriže nemalo sve službenike, kad njih redki biahu koje vlada bez krivice nemogaše proterati: tada bude izdan disciplinarni ferman. Po tomu fermanu župan mogaše, kako mu se sviđi, svakoga službenika od-pustiti i drugoga namestiti.

Da i nebi Beč u tomu poslu imao svoje perste; da i nebi bilo treba i probitačno prostačinu obmamiti rečmi opozicije i liberalaca; da i nebude g. biskup Strosmajer težio biti ili postati vodjom stranke: tko, osim njega, mogaše biti gončinom razkolnikah Slavoserbah? Eto ti zametka razdelenju Slavoserbah u Janičare g. I. Mažuranića i u Mameluke g. biskupa Strosmajera. Onamo spadaju koji su službami i plaćami podmireni i koji se od g. Mažuranića čemu nadaju, ostali pri-stadoše uz g. biskupa Strosmajera.

Kako uzderžati ove dve herpe? Neima ništa lakšega. Sverha je Mamelukah: srušiti Janičare i zauzeti njihove službe i plaće. Sigurno, tu je sloga i jedinstvo. Ali malo ih je, nemalo svi službenici vojuju proti njima. Ništa zato: ni jedna prostačina nezna da su oba gončina složna, ter imao više komadah ovaj ili onaj, u stvari je svejedno: proti Hervatom, za tudjinca svi imaju služiti. Nu dobiti će i Mameluci slediteljah. Bude razglasano da će g. biskup Strosmajer do koj dan u Zagreb za nadbiskupa, g. Rački u Djakovo za biskupa. Dakle eto im svetjenikah, ovaj bo se boji ludnice poradi svojega življenja, onomu se hoće bolje župe, taj želi crven pojas ili kanonikat, itd. A Janičare derži disciplinarni ukaz i strah od Mamelukah. Janičari i Mameluci dobivaju novca koliko ga samo pozele.

A Magjaroni?

Na 3. i 5. kolovoza 1861. saterveni su Slavoserbi bez pomoći Magjaronah. Istina, skoro sva većina onoga sabora ode u Slavoserbe i, nedavno, za dobiti službe i plaće, u Magjarone. Nu itako, ove dve istine stoje: na Magjarone nespada ona slava, i ono dobitje nad Slavoserbi biaše ujedno pokop po Magjarone. Onde bo je dokazano, i da se Magjaroni nisu borili za naprednu stvar, proti Austrii, i da njih netreba za obraniti čast i pravo domovine, i da su oni sa svojom zastavom još prie boja pobegnuli. Čemu, dakle, kamo-li će ta herpica? I doista, Magjaroni priznavahu svoju ništetnost, sakrivahu se, o njih, kao kakovoj stranki, nebiaše ni govora.

Ali Mameluci se pomagjaroniše. Dok nebiaše „Pozor“ zabranjen;

dugo vremena Magjaroni plaćаше i uzdržavaše njega i mnoge Mameluke ; u magjarskom listu „ország tükre“ dojdоше naslikani stupi Magjarštine u Hrvatskoj, i ti bиахu gg. Kulmer, J. Janković, Bogović, Šuhaj, i Mrazović ; Mameluci izabraše g. L. Raucha za predsjednika gospodarskoga društva zagrebačkoga. Kako pod kojima-li se uveti to lepo društvo sastade, i zašto se razstade, to ja neznam. Nu što znam i ja i svatko ako je motrio, ovo je : Mameluci se stopervo god. 1866. pokazаше pravimi čistimi Austrianci kako i Janičari, i, kako i ovi, na mig Beča, oni postadoše gotovi Magjari, kad-no Hrvatsku proglasiše prostom kranovinom magjarskom.

To je, u kratko vreme, tretji put, što su Slavoserbi Magjarone, Magjaronštinu, Magjarštinu iz groba dignuli, oživili, ojačili.

U besnoći svoje Magjaronštine Mameluci idjahu tako daleko, da g. I. Mažuraniću prigovarahu što se je izneverio svojoj Magjaronštini od god. 1860. kad-no je bio prevatren Magjaron kako je sada prevatren Austrianac. Kamo ćeš više, Mameluci uzeše „bratju Magjare“ u pogledu smutnjah na Reki, pod svoju obrambu, ter učiše, da sve ove smutnje grade Janičari s Austriom. U tu sverhu dadoše Mameluci i dokaz : oni iznesoše na videlo i razglašаше, da je Galimberti, policiant rečki, „za svoje uspešno poslovanje na Reki u obće, i poime-nice na Grobničkom polju“ dobio od austrianskoga ministra policie Mecserya pohvalu, i to pohvalu na preporuku gg. Vukotinovića, Šok-čevića i I. Mažuranića.

Dakle, s jedne strane poreni Mameluci uz g. biskupa Strosmajera, s druge strane derži Janičari uz g. I. Mažuranića. Obe herpe bore se za plaće, obe sa svojimi gončini živu i pogibaju.

U tih obстоjnostih, pod svemogućom vlastju beamterah, po falsificiranu izbornu redu, obavljeni su izbori za „sabor“ 1865. Iz granice, buduć Beč neimao veru u graničare, u muže naroda, kao zastupnici dojdоше služeći vojnički častnici, i pristupiše k Janičarom.

Tko je ikoliko motrio kako Slavoserbi taj „sabor“ sakupljahu i kako ga doteraše, mogaše-li sumnjati da-li će Slavoserbi sada učiniti što god. 1861. nemogoše : da-li će Hrvatsku izdati ?

XIII

Kad se taj „sabor“ sastade, meni zdravje neslužiaše najbolje. K tomu opazih da neću moći ništa učiniti proti osnovanoj i zakletoj

izdaji. Dakle za nemorati gledati sramotu i lupežtinu koje ukloniti nemogu, ja naumih odreći se poklisarstva. Ali ako to učinim, reći će se da sam se uklonio borbi, i time da sam krivac izdaji koju da Slavoserbi nebi bili učinili kad bi im tko bio kazao štogod boljega nego-li je njihov izdajnički posao. Za razumne ljude taj razlog nevredi ni malo. Jer, što biaoše treba, u tomu pogledu, znati i raditi, to je stranka prava kazala i napisala već god. 1861. ter ono sve stoji i, u stvari bude do veka stajati. Neznanje neizgovara onoga tko zabacivajuć očito dobro, samo zlo radi; tko je osvedočen da mu znanje nedosiže za moći dostojno saboriti, neka neprima taj pretežki posao, neka nebere nadnevnice iz ploda žuljah naroda, i za nje neka narod nesramoti i neizdaje.

Nakon razmatranja sa svih stranah, obuze me osvedočenje da moram učiniti sve što mogu. Bez dvojbe, netreba ništa deržati do suda, do rečih prostačine, nego itako treba koliko je moguće, raditi tako da ni prostačina neima priliku suditi ni govoriti zlo, ni nepravedno, ni ludo. A kad se prostačina prostačini na neznanje izgovara i jedna drugoj veruje i sada gde se imaju javni dokazi da sam očito bio proti svakomu izdajničkomu koraku Slavoserbah: što bi u tomu pogledu bilo, da me nebude u „saboru“ ter da nebi bilo od mene onih javnih dokazah?

Za načiniti Mamelukom i Magjaronom skominje, zazubice na službe i plaće, za prikovati ih na g. biskupa Strosmajera, g. Mažuranić bude odpravljen iz kancelarie u praksu na „sabor“, ter se po doveršenoj radnji imadijaše povratit u kancelariu. To bi i bilo da nebude Sadove. Ali prostačini bude kazanò da je on srušen s kancelarstva, i da se u saboru mora tražiti i naći nov kancelar i sva vlada nova. Prostačina to verova, ter udri.

S Janičari nedrugovah. Oni imadiahu „dvoranu“, Mameluci od g. Šokčevića dobiše bolničku sgradu za sastanke. Od sadanjih Mamelukah, god. 1861. mojih drugovah, Nekavacah, o kojih neznadoh da su se što prodali, što zaman dali, čujem, da su svi Mameluci, i bratja i drugovi im Magjaroni svi složni proti ljudem koji kažu da su zastupnici granice. To verovati o Mamelucih bila bi očita ludoria: oni su te ljude upravo naručili, za-da se njimi posluže proti Hervatskoj. Nu do znanja i poštenja Magjaronah deržah toliko da mogoh verovati da oni neće priznati one ljude za zastupnike graničarah, pa da i budu

po pripisu izabrani. Dakle, pomislih, mora da su Magjaroni tu točku za uvet svojega društva s Mameluci ugovorili. Tako moradoh misliti o Magjaronih. Jer, sudih, oni ili su još pravi Magjaroni, za Magjare, ili su se poaustriančili. Ako su još Magjaroni, i ako Beč nije za Magjare: oni će im soldati mnogo naškoditi. Ako-li je Beč za Magjare, onih soldatah netreba: Janičari i Mameluci biti će za Magjare. Tako im je ako su se i poaustriančili. Zašto bi dakle soldate terpili? Po tomu umovanju eto jedne načelne točke u kojoj se slažemo, i dok nebude ta rešena, nemože se drugo ništa raditi. U tomu mnenju odem u klub Mameluko-Magjaronah.

Na sastanku, u klubu, netko napomenu kao slučajno, graničarske zastupnike. Tu biaše vike: slušajuć i gledajuć osobito gg. Jakića i Stojanovića, čovek je bio morao pomisliti da će ova dva sama sve one graničare granami proterati. A kad ja kazah, i g. Perkovac zabileži ukaz kojim se sva služeca austrijska soldatčia izključuje iz svakoga zastupstva, g. Perkovac derža se da drugačie nebi Arkimed, kad bi mu tko bio dao točku, s koje će zemlju do na tri milje k Saturnu primaknuti.

Pojedincem, s kojima se o tomu razgovarah, iznesoh tu stvar na čistac. Medju timi muži, rekoh, koji dojdoh iz granice, ima naše bratje koja će u svoje vreme i na pravom mestu pokazati, da u otačbeničtvu hervatskom nepopustjaju nikomu. Ali ti muži, ovaj čas, nepadaju u nijednu obćinu, nje nije narod slobodno izabrao, na nje, dok su soldati, nepadaju zakoni ni odnošaji koji se budu pretresivati i graditi; oni, medjutim, nisu nikakove narodnosti ni domovine, kako nje danas, tako nam Austria može sutra ovdešnju posadu, ili drugu svoju soldatčiu u sabor poslati. Dakle dosta nam je izjaviti, da mi te ljude nepriznajemo za zastupnike granice, a oni, ako hoće i mogu, neka s nami slobodno sede.

Na 24. studena dojde da se sabor složi, t. j. izabrav svoje častnike, da se proglasi verstnim saboriti. Janičari hoće da taj posao obavi ikogod ima kus papira u kojemu stoji, da je izabran za zastupnika. Mameluci nisu na čistu, pravo se nezna što bi hteli, nego dade se razabrati kao da žele da taj posao obave samo oni proti izborom kojih neima prigovora. Obe herpe derže se poslovnika, i po njemu obe imaju pravo,

Ja opazih iz narave stvari, da sabor nemogu složiti članovi sum-

njiva izbora, jer da oni sutra mogu biti izpušteni, saborskom verifikacijom, između članova sabora, ter je nespođoba da stvar raztvora svojega stvoritelja, da nekoji članovi budu proterani od onoga tela koje su oni složili s onimi istim uđi, koja ih danas teraju. Zaključeno nebude ništa.

Na večer, u klubu, predloži g. Mirko Hervat pitanje: ima-li se sutra ići u sednicu? Ja branih da idemo. — Što, ako i sutra bude smutnja koja danas? Borimo se kako i danas. — Ako-li Janičari stvore zaključak na svoju? Onda izstupimo iz sabora, i dajmo razjasnenje o tomu našem koraku, i o postupanju vlade, na narod kojemu smo samu odgovorni.

Austria je sazvala sabor za 12. studena. To ona nije učinila samo u sigurnosti, da će gg. I. Mažuranić i biskup Strosmajer dođnati herpu koja će Hervatsku izdati, nego i jer ju je Praizka, poznavajuća njezinu herdju, to-većma stiskala. Austria znadiaše svoju nišetnost, i htede se osigurati za buduće događaje. S toga, da ono bude sabor, da onde budu ljudi, Austria se nebi bila usudila onu smutnju kovati. Ali Austria zna kakovi su ono ljudi ter je valjda za obseniti prostaćinu, za pokazati kao da su Janičari i Mameluci dve različne stranke, u dogovoru s gonćini osnovala i izvela onu petljanju.

Nemalo sav klub zaključí da se sutra neide u sednicu. Što sada? Taj zaključak javiti banu s dodatkom, da mi ostajemo kod toga zaključka dok i on kod svojega nazora o članovih koji imaju sabor složiti.

Ja opazih da bi bilo više nego obićna ludost misliti, da ban radi iz svoje glave ili od svoje volje, ili da ga neće braniti onaj tko mu zapoveda neka tako radi. S toga, rekođ, biti će najbolje, kazati mu da ćemo izstupiti, i dati očitovanje na narod. Jer, nastavih, na ono vaše očitovanje on će se moći samo smeđati, i odgovoriti vam: da je, kao predsednik, sa svojim nazorom uzvišen nad stranke; da njegov nazor neodlućuje, nego da odlučuje većina članovah, a da on po toj većini proglašuje zaključak; da se tu radi o tumaćenju poslovnika, što spada ne na njega, nego samo na članove sabora. Niti valja, zaključih, niti koristi, niti se pristoji ostaviti stvar a deržati se osebe, čoveka koj samo izveršuje tuđe zapovedi.

Nemalo sav klub zabaci ove opazke i odpravi odbor k banu. G. Benjamin Kraljević, vrativ se, kaza da je ban k odgovoru što-no

ga nagadjah, još dodao, da po njegovu osvedočenju Janičari pravo imaju. Razuman čovek, kao predsednik, bio bi to zamućao, makar ono osvedočenje bilo i temeljito, kao što takovo nije bilo.

Sledećih danah dojde g. Živković nekoliko putah, kao poslanik Janičarah, u klub, za načiniti se i pomiriti. Mameluci odgovarahu, da se oni s njime u te stvari neće ni upustjati, jer da oni Janičare nepriznavaju za stranku, da proti njim neimaju ništa, nego da se bore proti banu. Ja govorih da pomirenja nemože biti dok Janičari ostaju kod onoga bezumja i kod one nepravice. Uzaludu: skoro nitko ne-biaše toga mnjenja.

XIV

Naskoro eto predloga da treba g. Šokčevića tužiti kralju. Uz razloge koje napomenuh u pogledu bana, ja se uzprotivih i toj nakani i zato jer ona biaše nepravedna, i sramotna, i jer takovih herdjavih iztuživanjah neima kod nijednoga naroda, osim što okrinkani domaći neprijatelji njimi sramote Heryate. Kralj će vam, rekoh, odgovoriti u stvari što i g. Šokčević, i najviše što bi onaj tegnuo dodati, bilo bi to, da se kralj nemeša u saborenje ni u stranke, nego da će primati i pretresivati zaključke, i da će g. Šokčeviću zapovediti neka se derži dužnostih predsednika.

Neizmerna većina provali za tu tužbu. Tu tužbu načerčkaše i proštiše. Tko imadiaše barem iskru uma, makar i malo obraza, moradiaše se stiditi. Samo nekoliko opazih koji se stidiahu.

Koliko članovah da nosi kralju tu tužbu? Ja branih da je dosta jedan ili najviše dva. Ali nemalo svi zaključiše da u tomu odboru moraju biti zastupani svi staleži. Dakle herpa se diže u Argonautiku, ter medju onimi, koji idjahu ponuditi se na prodaju, biaše i dobrih dušah koje neznadoše u kakovu su društvu, ni da su samo slepo orudje proti svojoj domovini. Opaziv da bi ta sulja naterpala prilično sajmište, i s toga teško da će sva moći biti pustjena pred kralja, ja predložih da ni jedan član neide pred kralja, ako sav odbor nebi bio primljen. Tim načinom, pomislih, dobiv po glavi, možda će koj taj trubilo ili slabić k sebi doći. Ali tu me pobi i izsmeha g. Bogović, napomenuv da je kralj nedavno primio množinu Rumunjah. Kroz viku ja odvratih, da su oni Rumunji bili u Beč naručeni, doterani.

Za Argonautike klub kao takov, nedobiva nikakov glas iz Boča.

Mogao si kad-što dočukati, da u Beču stvari ovoga i onoga Mameluka dobro, ovoga i onoga Janičara zlo stoje. Napokon počeo Argonauta iz Beča kapati. Tada se doznade, na čudo i istoga mene, da ih kralj, kao odbornika, nije ni jednoga primio. G. Helenbach derža se premudro i preotajstveno. Ostali kao obisle tuke.

Pravog izvestja o Argonautiki nebiaše. Pod imenom izvestja kaza g. Helenbach da se već ovaj čas nije ravno moglo dobiti sve, nego da se je dobilo mnogo, da g. Šokčević još nije kasiran, nego da je lišen predsedništva. To biaše očita ludoria: ban, kao takov, biaše predsednik sabora. Dakle u onih rečih g. Helenbacha nemogaše drugo ležati nego ili da drugi posli nebudu dopustiti banu da predsedava, ili da se svojim načinom za predsednika bude namestiti verstnii Austrianac: — G. Helenbach zaključio, kao da je volja kralja, neka svaka stranka izabere deset članovah, koji se imaju sastati ter uz posredovanje i predsedništvo Haulika, smutnju dokinut i stranke pomiriti.

Ja opomenuh da je Haulik s Janičari, dakle stranka i sudac, i spomenuh da Mameluci Janičare nisu priznali za stranku. Sve uzaludu: prostacina nedobivša nadnevnice, bez nade da ih bude dobiti drugim načinom, možda naganjana od gončina, možda razjarena nadom i strahom u pogledu službah i plaćah: prostacina bez uma i obraza uzmeša se i nasernu kao slepa tako, da si ju za jedan obrok mogao primamiti, kupiti. Možda je to g. biskup Strosmajer i učinio. Preznatnom većinom bude tih deset Amfiktionah izabrano.

U sledećem sastanku, nenapomenuv ništa o Hauliku, izvestiše Amfiktionu, da se oni s drugovi Janičari nisu mogli složiti, i s toga da je svaki sbor izabrao po tri Arkonta koji imaju posao dovesti. Ako se pravo setjam, Arkonti Mameluko-Magjaronah biahu gg. Helenbach, Mrazović, i Josip Vranicani, a svakako g. Helenbach biaše izvestitelj.

U ono doba glava i srednjih moždjanah moradiaše uvideti, da je klub ne samo pod samarom, nego i na ljutoj uzdi, i pod težkim jahaćem, i pod bičem i pod oštrom ostrogom. Ta ono deset Amfiktionah nije primilo nikakov naputak od kluba, i, na mesto od kluba pitati nov naputak, oni Amfiktionu izabiru izmedju sebe Arkonte; ovi Arkonti niti primaju, niti pitaju kakov naputak od kluba. To sve biva medju ljudi koji kažu da su zastupnici naroda, ili kakova tela, ili kakova staleža, medju timi ljudi koji eto tako zastupaju i istu svoju čast.

U sledećem sastanku pripoveda, neizvestjuje g. Helenbach o pri-

pravah za pomirenje s Janičari. On se ogleda većma nego obično, on govori na pol ustah, kao da mu se hoće i neće, kao da mu je medju nazočnim netko nepriličan. Kao da mu se izmaknu reči da zastupnike granice treba s mirom pustiti. Tu izreku klub primi sasvim mirno, nu ja na nju izjavih: da se dosada ni graničarsko, ni drugo nikakovo zakonotvorno ili u obće saborsko pitanje nije u klubu navlaš pretreslo ni pretresivalo; da nebiaše govora ni o načinu postupanja kojega da se klub derži razpravljajuć saborske posle; da do večeras sav klub biaše proti soldatom kao zastupnikom granice, ili doista da se za nje nitko nije izjavio; da taj nazor i to javno ponašanje članovah biaše dosada jedini razlog koj me je u klub doveo i u njemu deržao; da je toga razloga sada nestalo, i s toga da ja od ovoga časa prestajem biti članom toga kluba. Ovo kažem i izlazim, i sa mnom se krenuše nemalo svi Mameluci, nu ni da bi jedan Magjaron. Praktičnost zahteva sednicu razpustiti. To bude i učinjeno. Tako izidosmo svi, bez-da se zna koji s razloga s kojega i ja.

Ovo pojavljenje, odlazak Mamelukah sa mnom, ja nemogu razumeti ni raztumačiti ni danas. Biaše-li ono znak, da je bilo mnogo ljudih pregledalo i nakanilo izvući se izpod samara gg. I. Mažuranića i biskupa Strosmajera? Ako nebiaše, čemu onaj odlazak? Ako-li biaše, kako su se oni ljudi opet udobrovoljili pod samarom?

Sutradan dok sam još na postelji, evo k meni g. Helenbacha, i kaže mi, da mi sinoć zato i zato nije mogao kazati pravu nameru u pitanju o graničarskih zastupnicih, nego da mi ju sada kaže. Ta namera da je: nepaziti na mane izbornih zapisnikah, propustiti to da nisu izbori deržani u štopskih mestih, to sve zaboraviti, pa udariti proti onim izborom en bloc, iz dotična ukaza.

Meni biaše sve jedno: samo da je temeljit i pošten razlog, pa bio ovaj ili onaj, i samo da stvar bude u redu. Dakle opet idem u klub.

Već davno osvedočen o prostačini i gluposti Slavoserbah, ja još sudih, da su to samo nesrećnici a ne lupeži, sudih da im nije serdce otrovano, da nisu zu svako dobro izgubljeni; da nisu hotice naverli izdati našu domovinu: sudih da su samo ludi, a ne i hudobni. U tomu sudu nastojah da im stvar još većma razjasnim. Kažem dakle, u razgovoru, da mi je g. Adler pukovnik kod bana na obedu kazao da je on rođen Pemac; da to ruglo, tudjinca u svoj sabor pustiti, nebi ni najkukavniji narod učinio ni terpio; da već i iz načela moramo biti

proti austrijskim soldatom u saboru; s toga da bi ja bio proti njim, pa makar bio osiguran da će oni u svemu sa mnom biti, danas bo su sa mnom, sutra će biti proti meni, kako im se zapovedi; da Beču voda već u gerlo ide, i da mu možemo, ako smo ljudi, tu petljanju razbiti.

XV

Medjutim, kao da Mameluci neizidoše iz sabora, Janičari se sastajahu u sabornici i radiše kao da su sabor. Tu biahu prisednici banskoga stola, tu koje-tko u ime graničarah, ovi i oni ljudi koji u sabor nepadaju. Tu biahše oko 40 ljudi koje narod mogaše izabrati za svoje zastupnike. Dakle, očito, tu biahše prekomerna manjina.

G. Helenbach izvestjuje u klubu što je i kako je Areopag uglavio o pomirenju. Znamenito, on izvestjuje ne iz pisma, po Arkontih obih stranakah podpisana, ne iz nikakova pisma, nego na pamet, kao prelu o prelu. U sustanku je nemir, kao da ga netko navlaš čini i derži. Izvestitelj kaže: da poslie 24. studena u saboru ni o saboru neima ništa, i ako je možda štogod učinjeno, smatra se kao da nije učinjeno, da ga nije.

To je u redu, jer je naravska stvar: sami Janičari nisu sabor, dakle nemogu ni saboriti.

Nastavlja izvestitelj: da Mamelukom uljudnost nedopustja zahtevati, neka Janičari javno izpovede svoju krivnju, nego da Janičari odpustjaju sve, i samo žele da bi njihov član, g. Subotić, bio izabran za drugoga podpredsednika.

Ja opazih da načela, dakle ni stranke koje ih zastupaju, nesmidu, nemogu nagodbu graditi ni nikako ugovarati, nego da ima na svoju i po svoju raditi ona stranka koja je i dok je u većini. U ostalom nepoznam g. Subotića, nego ako je verstan, izaberimo ga bez ugovaranja, bez-da se vežemo.

Dalje kaže izvestitelj: da se verifikacia ima nastaviti.

To biahše čudno. Dakle opazih: da se verifikacia nemože nastaviti, buduć ju sabor nije ni počeo. Proti izborom nekojih Janičarah, i isto tako Mamelukah, biahše prigovorah. Dakle, rekoh, možemo priznati te izbore za valjane; nu nemojmo se na to vezati, i svakako sabor ima verifikaciju obaviti.

Opet kaže izvestitelj: da se zapisnik o zadnjoj sednici nebude sutra čitati.

I to je čudno, nego sudim da nije bitno. Nekaže se o čijoj je

zadnjoj sednici taj zapisnik. Ako o skupnoj, pravoj, od 24. studena, ništa zato ako još nije gotov nego bude koj dan kasnije pročitana. Ako-li je taj zapisnik o sednici Janičarah, taj na nas nespada, taj bo nije naš, ni saborski zapisnik.

Izvestitelj zaključuje: da obe stranke dođu u sednicu, gde će pročitana biti samo ukaz kojim se g. Šokčević lišava predsedništva, i time da sednica bude zaključena.

U žamoru skoro obćenitu, one opazke o g. Subotiću i o verifikaciji, kao da nebiahu ni primljene, ni zabačene, ni razumljene. I bez toga, ni jedna se točka nepredlaže, nerazpravlja, nego se kao sveta zapoved daje i prima na znanje i za obdržavanje. Niti biaše moguće, kako biaše treba i pristojno, slušati ni govoriti. Mameluci kao gladna marva kada se štogod u jaslach ili u koritu javi, Magjaroni pokunjani, kao sdvojeni.

Tu bude odlučeno da se predsednici izvikanjem, a četiri biležnika, sva četiri Mameluka, koji budu zabilježeni, imaju glasovanjem, na kartice izabrati.

O glavnoj stvari: tko, kako-li ima sabor složiti, neizvesti g. Helenbach ni simo ni tamo. U obće, da se budu njegove točke pomirenja uzele nevelim na sito nego samo na rešeto, iz njih bi se bilo dalo svašta izvaditi. Nu ja sudih, sve da i bude mir i red na sastanku, ja sudih da bi bila tričaria ili neverje na tih stvarih jahati. Jer, u istinu, ako zabaciš sumnju, a na to te ovaj čas veže obična uljudnost, ako, velim, sumnju zabaciš, ti moraš priznati da se po onih uvetih i ja, i Magjaroni, i Mameluci, s častju možemo u sednicu povratiti.

U skupnoj sednici 13. prosinca, bude pročitana ukaz i to ne kojim se g. Šokčević lišava predsedništva, nego ukaz kojim se Haulik imenuje banskim namestnikom. Tu se daje razumeti, da bi g. Šokčević mogao zaprečen biti ter saboru nepredsedati. To nebiaše ništa nova: tako biaše poslie 5. kolovoza 1861. Time se sednica doverši.

U sednici 14. prosinca reče g. Šokčević, u podpunu saderžaju ovo: buduć su se saborski častnici na svoje službe zahvalili, treba da se izaberu novi saborski častnici. Na to g. Helenbach mene pogleda, sastadosmo se s očima, ter on opazi da mi one reči nisu po čudi. Kakovi saborski častnici? Što je to? Gde, tko biaše taj sabor, o kojemu, kao takovu, može se govoriti meni, Magjaronom, Mamelukom? G. Helenbach umiri me time, što mi kaza da je ban u neznanju ili u pometnji. Onih banovih rečih neima u „saborskom“ dnevniku.

Tada budu izvikanjem izabrana ne samo oba podpredsednika, nego, proti zaključku kluba, i sva četiri biležnika. Tu idjaše na pol: jedan Mameluk, jedan Janičar, dva Mameluka, dva Janičara. Nebiaše govora o zapisniku od 24. studena.

Kad častnici „saborski“ zaseli na svoja mesta, i svi mučahu kao da je sve u redu, ja opomenem bana neka proglasi da je sabor složen. On se nagnu naprama g. Šuhaju i, kao da je od njega čuo, odgovori: to je već učinjeno. Gde? Kada? Opet opomenem, i opet dobijem za odgovor, da je to već učinjeno, i da se opet proglašuje da je sabor složen. Tu biaše maglovita govora i o verifikaciji.

Dosada član kluba, ja se moradoh većini pokoravati. A sada, vidiv herdju toga društva, za obraniti barem moju osebnu čast, za nebiti slepim orudjem kukavacah, ja izstupih iz kluba.

Bilo da g. Šokčević nepozna točke pomirenja, bilo što drugo, ja odlučih doći na čistac, i na njemu ostati. U tu sverhu istem zapisnik od 24. studena, verifikaciju, i da soldati nebudu smatrani za zastupnike granice. Uz ove moje korake nepristade ni jedan Mameluk ni Magjaron, nego biahu posve složni s Janičari.

Učini mi se da se Janičari sablaznjuju nad ovim mojim postupanjem. I doista, g. Zmajić upita me, kako je to da sam protl uvetom uz koje smo pristali i u sednicu došli? Ja mu začudjen nad njegovim pitanjem, kazah uvete koje sam čuo od g. Helenbacha. Sada se g. Zmajić nemogaše nad mojim odgovorom izčuditi i kaza mi, da su Janičari odpustili samo podpredsednika svojega Čepulića, a drugoga šta ni da bi za dlaku, nego da oni kao sabor, i njihovo saborenje kao takovo, bez svakoga prigovora i izvan svake sumnje ostaju.

I doista, ovo biaše istina.

„Saborski“ dnevnik pod 25. studena ima, da mnogo saborskih članovah nije u sabornici; pod 29. studena, da je sabor složen; pod 13. prosinca, da su opet u sabornici svi zastupnici. Taj dnevnik upravljahu osobito Mameluci, i to je u njemu sve o njihovu izstupljenju iz „sabora“, to je sve o konstituiranju „sabora“ god. 1865—7., o konstituiranju na koje-no, kao obavljeno, pozva se g. Šokčević proti meni na 14. prosinca 1865.

Što bi odgovorili Mameluci da ih tko upita: Kad ste se povratili u „sabor“ bez svake zadovoljštine, pače s onakovom sramotom: zašto ste izlazili iz „sabora“? Ako niste opazili kroz toliko vreme i toliko

činah, da vas vaši gončini i zvonari smatraju za prostu marvu: kako se možete medju ljude brojiti? Ako ste kasnije opazili da ste prevareni, zašto niste, za vremena gledali da se operete od sramote i izdaje?

A što bi odgovorili Janičari na pitanje: U vami, Janičarih, ne bijaše ni tretjina izabranih poklisarah. Kako ste se dakle vi usudili proglasiti se saborom, kako saboriti; kako smatrati članovi sabora ljude koji nisu, i nemogu postati njegovi članovi?

Ako se kukavna stranka, proti svojoj supornici, posluži malovrednim sredstvom ili činom, ter ova supornica postane žrtvom nevere, to se o herdji dade razumeti. Nu gde je to da čovek svoje drugove, članove svoje stranke, ljude koji su u njega svoju celu veru postavili, gde je, velim, to, da čovek svoju stranku smatra za kerdo kerštene marve, i gde je nekerštena marva, koja bi se od ovakovih herdjeljah bila dala onako, kako Slavoserbi, smotati? I naprama takovim vodjam, članovom stranke, drugovom, nisu-li prepošteni oni ljudi, koji pod šatori brunde kuju, ter robe, varaju, ubijaju gde koga mogu?

Od prvoga do zadnjega dana, za svega „saborenja“, režu Janičari i Mameluci jedni na druge, kao na protivnike. To valja samo u pogledu na službe i plaće. A drugačie, u supor dokazom koje nacertah, u supor obstojnosti da su jedni i drugi složno, kao jedan, glasovali za sramotu i za smert Hervatske, u supor svemu tomu, oni itako neopaziše da su svi samo jedna urota, jedna slepa i neumna herpa, u tudjih šakah, proti svojoj domovini. U istinu, to nevideti, znamenuje više nego slep, znamenuje Slavoserb biti.

XVI

Za obćenita razpravljanja o „adresi“ bolovah otežko. S toga odlučih samo nekoliko rečih progovoriti, za dokazati da kod nas nemože biti ni govora o „adresi“. Ali zato naumih kod razpravljanja o pojedinkostih svaku stavku prorešetati. Lakše bo mi bijaše na odduške, nego neprekidno govoriti. Slavoserbi, doznav za onu odluku, razglasashe da ću celu uru govoriti kod generalne debate, i da ću pobijati govor g. biskupa Strosmajera, govor kojim je sav Zagreb odjekivao. Mora da je ta novica Slavoserbah dovukla mnoge ljude slušati me, ljude koji za me nepokažuju ni pravicu, a kamo kakovo ćutenje čovečnosti, uljudnosti, nežnosti.

Biaše mi na 27. sečnja govoriti. Svatko mogaše na meni opaziti da se težkom mukom dižem, da se jedva deržim na noguh, da mi reči,

glasa nedosiže. Dok se izpravih, g. biskup Strosmajer ostavi svoje mesto medju biskupi, i dojde u prvu klupu mene zijati. Gg. Mrazović i Perkovac pograbiše papir i olovke, pa da će biležiti. Oni to učiniše tako bahato da moradoše u oči pasti. To oni ne učiniše nikomu drugomu. Ta sva tri čoveka mene poznadu, sva tri su me slušala više puta govoreći, do sada njih ni jedan nije ni pobijao, a kamo-li da je pobio moje nazore, ili barem koj izmedju mojih nazorah. Pa čemu ta očita priprava, čemu to bezobrazno kostrušenje? To je gotova demonstracija, očita grožnja. Jer kad nisu hitropisci, nije moguće da budu sav govor uhvatiti. Ako-li im do toga upravo stoji, oni budu i taj govor, kako i drugi svaki, čitati, dobiti od hitropisacah. Napokon, pojedine izreke i nazore koje smeraju oprovergnuti, moći je zabiležiti bez onih silnih i vatrenih priprava. Dakle što znamenuje ono ponašanje?

Kako su Slavoserbi razglasali da ću govoriti celu uru, i da ću oprovergavati g. biskupa Strosmajera, prem znadu da ono nemogu, a da je ovo proti mojoj čudi, tako će, pomislim, sada, ako kažem samo nekoliko reči, raztrubiti, da su me ona tri kukavca svojim bezobraznim, naprama bolestnu čoveku nedostojnim deržanjem, zastrašila, smutila, upropastila. Ovo biaše, onaj čas samo mnenje moje; nu naskoro ono postade živom istinom: Slavoserbi, opaziv da su se u toj nadi prevarili, čerčkahu da sam se bio proglasio bolestnim, a da sam bio posve zdrav. Njima biaše žao što nekazah samo nekoliko reči.

Dakle misao nad herdjom onih trih ljudih razpali mi gnev, ter govorih kakovih pet četvertah ure. Nakon nekoliko časah poklopi se ter me već nezvirla, ni negleda g. biskup Strosmajer. Gg. Mrazović i Perkovac zaboraviše biležiti. G. biskup Strosmajer, proti svojem običaju, nedade svoj govor tiskati u posebnoj knjižici, ni moj govor u svojih listovih. Oprovergnutje na moj govor nedojde ni od gg. Mrazovića, Perkovca, Strosmajera, ni od koga drugoga.

Ali na mesto svega toga, još onaj dan, onaj čas, u sabornici biaše čuti znamenitu novicu. Poslie mene kaza g. Rački svoj zaglavan govor o „adresi“. Tu on reče da sam ja u mojem govoru, što ga netom izustih pred stotinami slušateljah, bez-da je to ijedan opazio, priznao zajedničke interese. Na tu novicu pojavi se nešto mermljanja, i štogod podsmeha. Onu novicu g. Račkoga nemogu naći u „dnevniku“.

Kada došlo da se „adresa“ na svoje dele razpravlja, ja odmah pokažem u pravoj svetlosti njezin naslov i njegovu sablazan. Ali još

se posve nespustih na stolac, predsednik zaključuje: koja su gospoda za redakciu neka se ustanu. Herpa se neupustja u razpravljanje, nego kao da je na žici, skoči, redakcia bude primljena.

Tu hteti još dalje govoriti ili štogod pretresivati, znamenovalo bi bezobrazno grešiti. Jer zašto govoriti, čemu ponizivati se, po što persaderati za volju ljudi koji netrebaju barem od mene nikakovo razjasnenje, koji zabacuju, neće da slušaju moje reči? Ja sam po mojemu govoru na čistacu, i, za budućnost nemarim drugo nego u svih zgodah oddružiti se od izdajicah. To i učinib.

U odboru za „adresu“ od 12. veljače 1866. biahu Janičari i Mameluci. Za većinu naniza g. Rački, po svojoj navadi, po sduhi Austrie, herpu sablaznih i bezumjah. Manjina odbora imadiaše neznatan izpravak. Bez dvojbe, kada ti spisi biahu gotovi, u njih se slagahu i Beč i ako ne svi Slavoserbi, barem njih većina, i dotični članovi odbora. I gledaj, nakon specialne razprave, na 9. veljače, za onu „adresu“, izuzev samcata g. Račkoga, nebiaše ni da bi jedan, budi član odbora, budi drugi komad Slavoserbah. I što je najlepše, sami su Slavoserbi onu „adresu“ saterli kako i zabacili. Dakle, tako je stalan Beč, tako su stalni i glavni Slavoserbi, tako su čversta njihova osvedočenja, tako se i njih koj može zaneti na reč, na poštenje svojega druga.

Sankcia pragmatička Ungarie (god. 1723. čl. 1) primljena je ne samo „za kraljevsku krunu Ungarie“, nego „i za dele, kraljevine, pokrajine, na tu svetu krunu nerazdeljivo spadajuće“. Tom sankciom pragmatičkom ustanovljuje se nerazdruživost posedovanjah habsburžkih u Nemačkoj i van Nemačke, i odredjuje se da se na prestolje dolazi baštinenjem, po starosti.

Protivno, hrvatska sankcia pragmatička (god. 1712. čl. 7.) neima ni jednu tu ustanovu, nego upravo daje razumeti, da se Habsburžčad može deliti, i za slučaj razdelenja, da će Hrvati ono Habsburžče priznavati za svojega kralja, koje bude stolovati u Austrii, ter imati hrvatske pokrajine, Štajersku, Krajinsku, i Korušku.

Očito, ove se sankcie pragmatičke tako taru medju se, da obo nikako nemogu spadati na jedan narod.

Na taj način kada Hrvat, u pogledu na Hrvatsku, zabacuje sankciu pragmatičku Ungarie, ili kada Magjar ili Magjaron, u onomu pogledu, zabacuje sankciu pragmatičku Hrvatske, u obće, kada makar tko, zabaci jednu, makar koju, a priderži drugu, makar koju sankciu

pragmatičku, to se može razumeti, tu se mogu stranke s častju razgovarat, mogu to pitanje protresivat, razpravljati. Ali što ćeš sa šarlatani koji sad priznavaju ovu, sad onu, sad obe, sad ni jednu sankciu pragmatičku?

Kad su dakle, po sankcii pragmatičkoj Ungarie „deli, kraljevine i pokrajine krune ugarske nerazdeljive“, ako Slavoserbi derže da sankcia pragmatička Ungarie neveže Hervate: kako su se Slavoserbi usudili izdati Hervatsku, proglasiv da je ona svezana s Tirolom, s Čehiom itd.? Kako su se oni podstupili pogaziti našu narodnu, našu kraljevine hervatske sankciu pragmatičku? Kako su oni smeli proglasiti Hervatsku „kraljevinom krune ugarske“ t. j. razgovetno govoreć krunovinom, občinom Ungarie ili danas Magjarah? Ako-li Slavoserbi derže da Hervatska pada pod sankciu pragmatičku Ungarie: kako su se Slavoserbi usudili Hervate učiniti veleizdajicami, kako su se Slavoserbi podstupili razdeljivo, bez svoje krune ugarske, priznavati kakove interese s Tirolci, itd.? Kako se podstupljuju Slavoserbi iskati, i to kao nekakvim pravom, da kruna Ungarie nešto drugo dade Hervatskoj nego-li daje Erdelju ili Kumanii?

O skupnosti, nerazdeljivosti, nerazdruživosti zemaljah kojim gospoduje obitelj Habsburgah, osobito žgahu gg. Rački i biskup Strossmayer, i „adresa“ 12. veljače 1866.

Još za čerčkanja i čaverljanja, još prie nego-li nas Slavoserbi proglasiše krunovinami austrijskom i magjarskom, još prie nego-li izdaja proti našoj domovini biaše i činom doveršena, prie nego-li „adresa“ biaše primljena i odpravljena i prihvatjena: na 27. sečnja 1866. upita lepim načinom g. Akurti Slavoserbe: na kakovu temelju, po kojoj sankcii pragmatičkoj govore oni ob odnošajih Hervatske?

Da čovek štogod nezna, da se i sam prevari, da mu se jezik i pero zalete, da ga pal, gnev, serčba zanesu, to je sve zlo ravno, nego naravno, više manje obćenito, i s toga za oprostiti, osobito ako se čovek popravi koliko može. Nu u saboru koj razpravlja pitanja po narod prevelika, nu čovek koj se ikoliko štuje, nu čovek koj hoće i radi da druge sa sobom krene i vodi, takov bi čovek doista imao dati razlog svojih nazorah i rečih, osobito ako ga na to itko, po gotovu ako ga na to njegov supornik pozove. I nut, Slavoserbi vertoglavaše o sankcii pragmatičkoj do kraja izdaje, oni neodgovoriše g. Akurtiju.

ni do danas, pak itako, oni se nestide izlaziti na sunce, oni se neboje ići po narodu koj su oni izdali.

Na 6. veljače 1866. g. M. Hervat brani izbor g. Bračevca. Drugih je proti tomu izboru. Protivnici izbora upiru se na §. 8. izborna reda, po kojemu bi zastupnik morao biti „bezprikoran“, a da g. Bračevac nije takov. Ja poručim g. Hervatu neka napomene, da je reč „bezprikoran“ neznamo kako, nu na svaki način nepravim putem, nezakonitim načinom došla u onaj §. 8. U to motrim kako će se na te reči deržati g. I. Mažuranić. G. Hervat napomenu ono, a g. I. Mažuranić, čovek koj biaše načelnikom oblasti, vlade, koja bi morala dati račun ili barem razjasnenje o tomu, za reči što umiljatje, najstrašniemu zločinu, g. I. Mažuranić derža se na one reči kao da je taj falsifikat najslavniji čin njegova života. Ni one opazke g. Hervata neima u „dnevniku“. —

Ove zadnje tri certe neprotežu se na prostaćinu, na kerdo Slavoserbah, nego se ta kukavština, kako-li bi rekao, steže samo na njihove vodje, gončine, zvonare, kojim je, eto, koliko i prostaćini stalo do osebne časti, kada se radi proti Hervatskoj.

Tu je podpuna jednakost medju višjimi i nižjimi Slavoserbi. Ali možda je kakova razlika medju timi, bivšimi u vlasti i u „saboru“, i medju ostalimi Slavoserbi, koji biahu van vlasti i „sabora“? Pokaži mi tu razliku, u pogledu na Hervatsku, a ja tebi napominjem što znaš barem kako i ja: ako su se oni ostali Slavoserbi kod izborah god. 1861. prevarili u ljudih, oni su za onoga sabora videli tko radi za Hervatsku tko-li proti Hervatskoj. I nut, Slavoserbi, gde mogoše, izabraše i god. 1865. za poklisare upravo one ljude, koji su radili o izdaji proti Hervatskoj. Ni to nije dosta, Slavoserbi vidiše i izdaju i poznadoše ljude koji ju god. 1866. učiniše na našoj domovini, pak vendar, i god. 1867. oni izabraše, gde god mogoše, za poklisare one iste izdajice.

Dakle, smatrajuć herpu Slavoserbah u dve sulje: tko može pomisliti dostojnie glave na lepših telih, nego-li gg. I. Mažuranića i biskupa Strosmajera na čelu Janičarah i Mamelukah?

XVII

Ako narod stupi na nekoje stajalište, otačbeniku, bilo mu to po čudi, nebilo, u dnevnoj politici neostaje druga nego ili mirovati, ili

iditi na temelju koj je tu. Jer proti odluci naroda neima priziva, proti olji naroda, bila ona kakova hoće, u njegovoj domovini neima zakonite obrambe, nigde neima blagoslovljena uspeha.

Dakle kako se potrebe, koristi, iste hiri, i volja naroda mogu, ako se, po njih i politika mora menjati. Tim promenam neima granice i uveta osim: život, sreća naroda. Nemože se reći samo sreća, prema u njoj i život sadržava. Dogadja bo se da narod svojem životu, obstanku, drugda mora žrtvovati svoju sreću. To je u redu: dok narod žive, dotle on može sreću steći, povratiti, uživati.

Neljubiš, ne vodiš politiku današnjju, na današnjem temelju, nego narod pripravljaš za kakov nov pravac? Dobro, pripravlja narod, uči ga, razvijaj mu potrebu, korist, veličanstvo, sreću, slavu toga pravca. Tako radeć, muževi XVIII. veka pripraviše, kao stvoriše narode za slobodu i napredak XIX. veka.

Danas ti je stanovito pitanje razjasnjeno s ove, s one strane, u ovom ili onom stupnju bistrine, ter o njemu imaš stanovit nekoj nazor. Sutra bude ono pitanje s više stranah, u više pogledah, još bistrie razjasnjeno. Dakle, naravska je stvar, ako si čovek uman, ako te razlog vodi, i ti moraš tvoj nazor ob onomu pitanju promeniti. U tomu stoji napredak, u tomu vlastitost umnih bitjah. To će reći: ne samo nije sramota, nego je i deržanstvo i slava, iz valjanih razlogah nazore menjati. Nego i sramota je i nedostojno, neimati, negledati da dobiješ, bilo kakov nazor, ili nazor bez razloga imati, i bez razloga menjati.

Je-li narod hervatski prigerlio sužanjstvo pod Nemci ili pod Magjari? Je-li on na to sužanjstvo barem pristao, god. 1865—7. drugačie nego prie i poslie onih godinah? Može-li živeti, može-li srećan biti narod koj je zaslužjen pod tudjim narodom? Jesu-li Slavoserbi po novinah, po knjigah, po skupštinah, po sastancih, po „saborih“ narodu pokazali ili pokaživali sreću koja će mu izvirati iz sužanjstva nemačkog i magjarskog? — Na sva ova pitanja neima nego samo jedan odgovor, i taj je večnji ne.

Niti se je narod promenio, niti su pitanja razjasnjena: god. 1865—7. sve biaše, u tomu pogledu, barem kako i god. 1861. Dakle, osim onoga tko je u svoje vreme gledao i slušao, i onoga tko čita njihova dela: tko će, kako-li će poverovati, da su god. 1866. Hervatsku proglasili austrijskom krunovinom i oni koji su, deržeć se načelah „adrese“ 1861. dobili slavu, ime, upliv? Da Hervatsku proglasiše magjarskom

krunovinom i oni koji su skovali članak 42: 1861.? Kad nas izdadoše Tirolcem, da nas još i Magjarom izdadoše? Kad su snovali onu izdaju, da su išli i ovu izdaju učiniti? Tko će, kako-li će poverovati, da ljudi u supor živim opomenam izdadoše narod na dve, na sve strane, koje se javiše? To verovati može samo onaj tko pozna Slavoserbe.

G. biskup Strosmajer i njegovi drugovi Argonaute u Pešti, imadiahu iz hervatskoga žepa 10 for. na dan. Trošak za simo i tamo na putu, posebice im je plaćen. Tim ljudem dade magjarski odbor sjajnu gostbu. Proti najrazpuštenijoj pristojnosti, proti najzapuštenijem odgovoru, oni Argonaute neuzvratili su tu gostbu magjarskomu odboru.

Izdavati se za zastupnika naroda, od toga naroda u to ime lep novac brati, pak itako neplatiti svoj obed, to znamenuje činom dokazati hteti, da narod nemože ni ono platiti što pojede, nego da je i tu vezan na milost tudjinca. Takova što učiniti ili podneti može samo obraz, značaj g. biskupa Strosmajera i njegovih drugovah Slavoserbah, koji tu sramotu na očigled sveta učiniše narodu hervatskomu, naprama narodu magjarskomu.

Kad-no se u „saboru“ čitao ukaz od 27. veljače 1866. kojim kralj odgovara na potvrđenu „adresu“ 12. veljače 1866. ter se raznesoše reči ukaza: „— — — da smo (kralj) sa zadovoljstvom razabrali iz preponizne predstavke vaše od 12. veljače — — da su vernosti vaše (Slavoserbi) ostavivši negativno stanovište od god. 1861. u načelu priznale skupno razpravljanje zajedničkih posalah cesarevine, koje skupno razpravljanje iziskuje vелеvlastni položaj monarkie i koje je kao glavna misao izrečeno u previšnjoj diplomi našoj od 20. listopada 1860.“ — — kad se, velim, te reči raznesoše po „saboru“, sastadosmo se s očima g. biskupa Strosmajer i ja. On se meni, kao slavo-dobitnik svladaniku, podrugljivo podsmehnu, a ja njemu odgovorih sladkim iskrenim podsmehom. Na to on kao da je proboden.

Što on misli nad tim svojim, zašto-li se smuti nad mojim podsmehom? Možda on to zna. A ja? Ja, smejuć se njemu, mislih na rat koj biaoše na pragu medju Praizkom i Austriom, rat koj moradiaše, bez dvojbe, po Austriu zlo izpasti, ter njoj nedopustiti da se na svoju korist posluži izdajom koju Slavoserbi učiniše proti Hervatskoj.

Pak, taj rat? Kako i sve ostalo: dojde i projde bez-da se primi Slavoserbah. I poslie toga rata, kad-no svatko uvidja da bi on bio Austriu raztočio, kad ju nebi bio Napoleon III. prideržao; kad-no svatko

znadiaše da Austria životari samo po milosti Napoleona III., još i onda, u svojoj „adresi“ 19. prosinca 1866. ponoviše i potverdiše gg. I. Mažuranić i biskup Strosmajer i njihovi drugovi Slavoserbi, da je **Hervatska** krunovinom austrijskom i magjarskom.

Za ubiti Hervatom i nadu, Slavoserbi načiniše takov izborni red, da po njemu narod, da dobra stvar nijedna, nemože imati većinu u saboru. Tu bo je, uz ostala bezzakonja, pod tištenjem samovolje, uvedeno javno glasovanje kod izborah za sabor.

Pa što dobiše Slavoserbi za sve ove stvari, za sve izdaje proti **Hervatskoj**? G. I. Mažuranić dobi 4000 for. godišnje penzie; njegovi drugovi ni toliko; g. biskup Strosmajer dobi ono što je i prije imao.

Je-li time stvar doveršena, ili o tome još bude govora i posla? Na to može i hoće sama budućnost odgovoriti. Nu odgovorila ona što i kako joj drago, dosada se praktičnost Slavoserbah, ta njihova najvišja dogma koja ludorijem kersti sve što je dobro i korisno, sve što je pametno i veličanstveno po narod, ta njihova dogma, praktičnost, dosada se nepokaza praktičnom, nego protivno, sa „fantazijami Steklišah“ dogodjaji prilično sporediše.

Pročitav ove uspomene sve po redu, opazih da odgovaraju naslovu, na koliko su nekolike; nu da ih je premalo, i da bi nekoje morale obilatje, a sve sa više vatre i duha nacertane biti. Dosta budi da je naslovu zadovoljeno.

Jer, druga mi namera nebiaše, nego da zabiležim nešto stvari koje sam ja učinio, govorio, slušao, gledao, a možda ih drugi nisu mogli, hteli opaziti, zapamtiti, i da zapišem stvari koje drugi učiniše, govoriše, a ja opazih i smatrah za znamenitie.

Nekoji, ovde manje jasni, nepodpuni čini, dogodjaji, nazori, imaju svoje razjasnenje u „Hervatu“ i „Hervatskoj“. Ostalo delovanje Slavoserbah biaše ili javno, ter se može znati i bez mene, ili ono biaše skrovno, i time je nepoznato i meni, ili mi se nečini preznatnim, ili, po mojemu sudu, ovde nebi bilo na pravome mestu.

Za me, neposredna svedoka, koj motrih osnove, razvijanje i izvedenje izdaje proti **Hervatskoj**, koj se hervah proti svemu onomu, za me, takova, teško da bi se moglo u opis tih stvari dati preveć vatre, premnogo života. Nego drugi, udaljeni od onih prizorah, ili možda i

neznaduć za nje, dosta imaju ako im se tamni ljudi, tamna dela tamno nacertaju.

U istinu, mi Hrvati doživismo što nedoživi nijedan drugi narod.

Kod nas nije se radilo da narod od svojih prava popusti svojem vladaru, nego da se narod podloži tudjemu narodu.

Kod nas nije se radilo da narod za ovu ili onu žrtvu, dobije ovu ili onu naknadu, nego da se narod prosto utopi, pače što je gorje, da se učini sužnjem.

Kod nas nestoja dobitnik golom sabljom narodu za vratom, nego pored naroda plemenita, brabra, velika, jaka, staja ništetna kukavica.

Kod nas tudje himbe neprevariše, tudje spletke nezapletoše, kod nas nikakova izvanjska vlast ni sredstvo neskloni narod na poniženje i sramotu; nego to sve učiniše proti pravu i volji naroda njegovi domaći izrodi.

Tako, dakle, što tudjinac jedva poželiti usudio se, to učini izmet Hrvatske proti Hrvatskoj, i to bez-da ga itko, bez-da ga isto od izdaže odbiti mogaše.

Koje zgode, a kako upotrebljene! Kako bi danas stajao narod hrvatski i kod kuće i u mnenju narodah, da ga nebudu domaći sinovi obružili, izdali, i raztrovali!

U svoj ovoj nevolji, eto u čemu nalazi utehu stranka prava: Narod je hrvatski poznao nečistu kerv koja mu je onu sramotu i nesreću zadala; narod hrvatski smatra tu kerv za tudju, slavoserbsku; narod hrvatski neće terpiti, da ta sužanjska pasmina oskvernuje svetu zemlju Hrvatah; narod hrvatski daje novo pokolenje koje će obnoviti i učverstit njegovu sreću, slavu i veličinu; narod hrvatski kroz i uz svoje sinove i prijatelje okrepit će se na suncu, kojé se radja za unesrećene narode.

Zagreb, 23. serpnja 1870.

中國圖書公司

上海南京路二二二號

電話

二二二

中國圖書公司

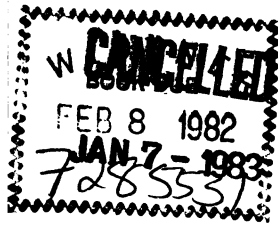
ZAGREB

TISAK NARODNE TISKARNE

1870

(Cena 50 novč.)

THE BORROWER WILL BE CHARGED
AN OVERDUE FEE IF THIS BOOK IS NOT
RETURNED TO THE LIBRARY ON OR
BEFORE THE LAST DATE STAMPED
BELOW. NON-RECEIPT OF OVERDUE
NOTICES DOES NOT EXEMPT THE
BORROWER FROM OVERDUE FEES.

This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.

A fine is incurred by retaining it
beyond the specified time.

Please return promptly.

